

Fig. 1. Kirken set fra præstegården før udlængerne i 1920'rne blev dels nedrevet, dels omdannet. F. Borch fot. 1908. Århus lokalhist. billedsamling. - *The church seen from the parsonage before demolition of the wings to the left.*

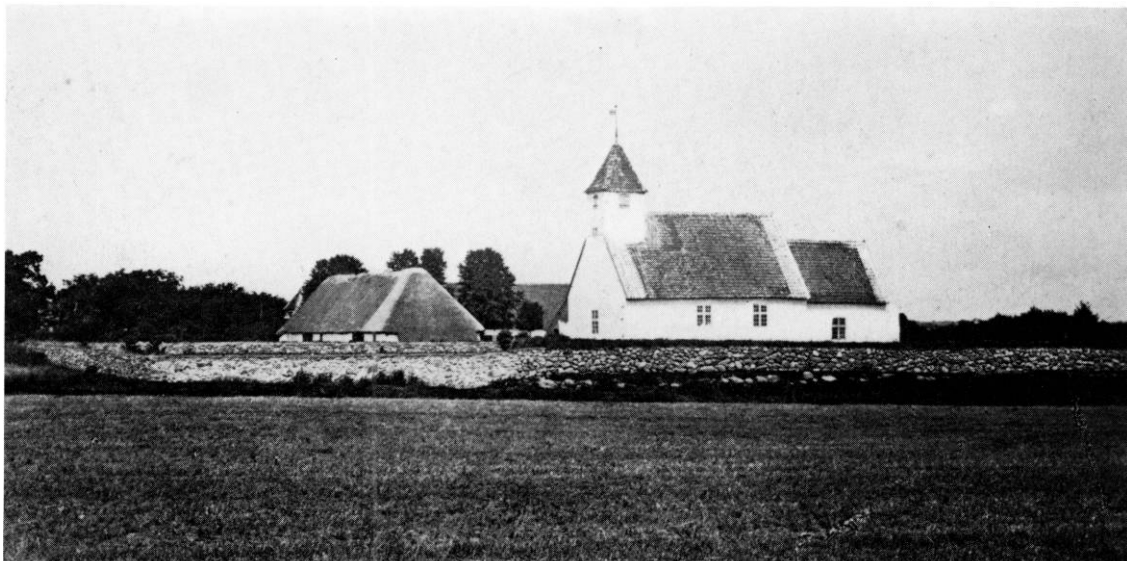
RANDLEV KIRKE

HADS HERRED

1661¹ tilhørte kirken kongen, der 1674² mageskiftede den til landkommissær Laurits Brorson til Dybvad (jfr. alterstager). Ved hans død 1681 overgik kirken til arvingerne og 1696³ til en af disse, sønnen Jochum Brorson, der var sognets præst (jfr. epitaf). Han solgte den samme år⁴ til admiral Jens Rodsteen til Rodsteenseje, ved hvis død 1707 den arvedes af datteren Dorothea, gift med Henrik Bielke til Langholdt. Denne solgte samme år kirken til etatsråd Bendix Lassen til Åkær.⁵ 1720 eller tidligere⁶ erhvervedes kirken af oberst Frederik Christian Rantzau ved giftermål med Dorothea Rodsteens søster Øllegaard. Dennes svigersøn, major Malte Sehested overtog 1746 Rodsteenseje og kirken (jfr. oblatæske), men kancelliet afkrævede ham 1741⁷ et beløb for at bevare ejendomsretten til kirken. Herefter fulgte kirken gården, indtil Christian M. Voss' enke, Sophie Amalie Sehested (jfr. falterklæde) solgte Rodsteenseje, men beholdt kirken.⁸ Ved testamente

1840 overgik den til hendes mands søsterdatter Sophie I. C. H. Schultze i Rendsborg,⁹ der før 1857 blev gift med Carl Rudolph Kirchner, inspektør ved sindssygeanstalten i Lybæk. Fra 1892 ejedes kirken af fru Kirchners bo, og fra 1896¹⁰ af sindssygeanstalten, hvorfra den overgik til selveje 1. januar 1914.

Landsbyens gårde og huse grupperer sig i to afsnit med kirken og præstegården placeret i den sydlige bebyggelse, der kaldes Over Randlev¹¹ (fig. 40). Kirkebygningen er rejst på en lille bakke, der fortsat giver sig til kende ved terrænfald på kirkegårdens øst- og sydsider. Om bakken forud for begravesområdet første udvidelse og planering 1857 tillige har haft en skråning mod vest lader sig næppe afgøre. 1917¹² blev kirkegården atter udvidet (indvielse

1919), og også denne gang øgedes arealet mod vest, hvorved gravpladsen fik sin langstrakt rektangulære form. Kirkens nabo på nordsiden er den statelige præstegård,¹³ opført 1749 og landskendt ved Steen Steensen Blichers og hans fars tilknytning til stedet og gennem fortællin-

gen: En jysk mordbrænderhistorie.¹⁴ Efter jordens udstykning blev 1925 gårdens østre længe reduceret og den søndre sløjfet,¹⁵ så det stærkt restaurerede anlæg nu blot er en torso.

På nær sydsidens østre del *hegnes* kirkegården overalt med nyere brudstensmure, hvoraf en

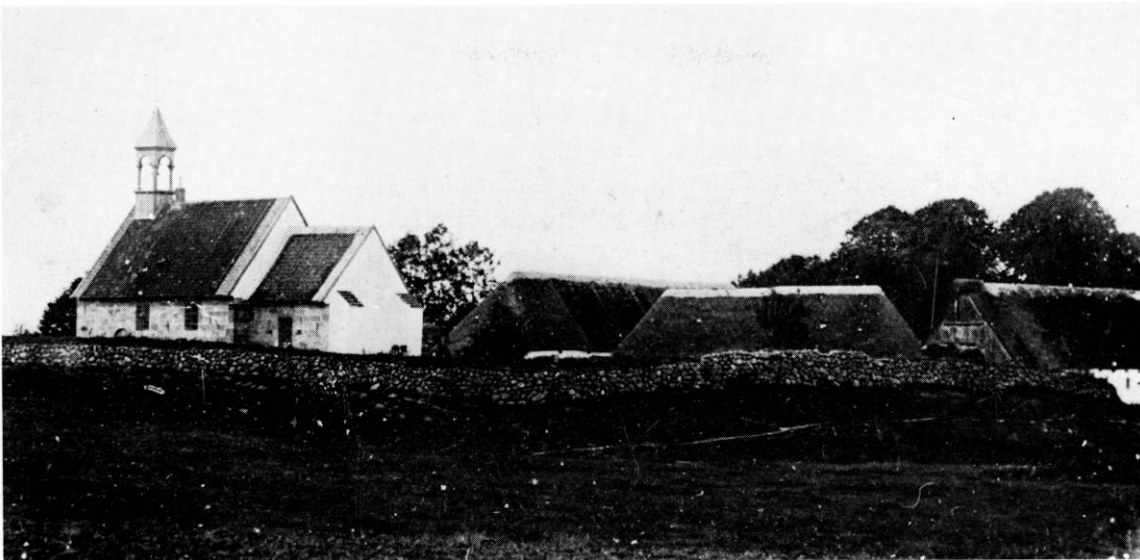
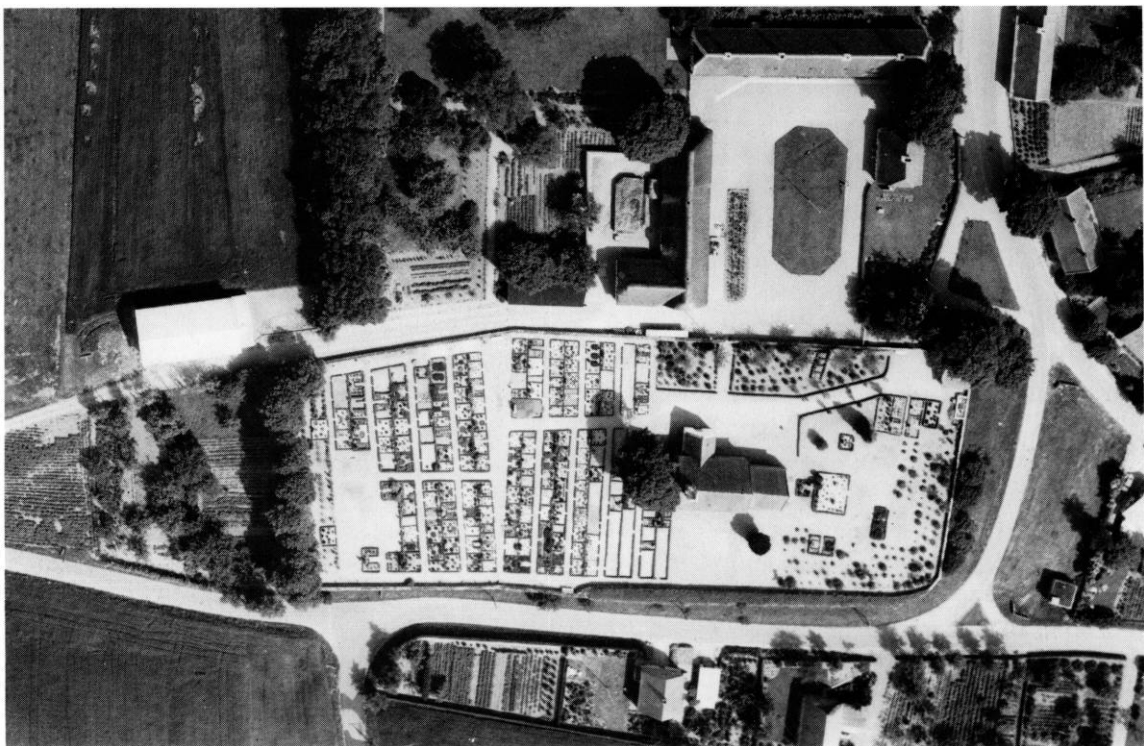

Fig. 2 (t.v. foroven). Kirken og præstegården set fra sydvest. A. Fritz fot. før 1885. NM. - *The church and the parsonage seen from south-west before 1885.*

Fig. 3 (t.v. forneden). Kirken set fra nordøst. NE fot. 1983. - *The church seen from north-east.*

Fig. 4 (ovenfor). Kirke og præstegård set fra sydøst. Fotografi fra årene 1891-95 i Det historiske arkiv for Odder og omegn. - *The church and the parsonage seen from south-east in the 1890's.*

Fig. 5 (nedenfor). Området ved Randlev kirke og præstegård set fra luften. Nord opad. Hans Stiesdal fot. 1965. - *Part of the village of Randlev seen from the air. North at top of picture.*

hovedpart opsattes 1857.¹⁶ Ved denne lejlighed blev ikke alene det nye afsnit forsynet med brudstensmure, men også strækninger af det ældre stendige sløjfedes til fordel for denne dengang moderne murtype, som synet straks erklærede for fortrinligt arbejde (jfr. fig. 1). Stengærdet på sydsidens østre del, der senest er omsat 1959,¹² angiver kirkegårdens ældre udstrækning i øst og vest. Ringmuren, der første gang meldes repareret 1615,¹⁷ og som 1707¹⁸ og 1716¹⁹ var brøstfældig og forfalden, beskrives 1862 som »et på almindelig måde, af sten og jord opsat, med tørv belagt dobbelt stengærde«. Præsten føjer hertil den bemærkning, at »før planeringen 1857 bar kirkegården tydeligt præg af, at den i krigstid havde været omdannet til skanse, hvorom dog ikke haves nogen videre efterretning«. 1971 foranstaltede Nationalmuseet ved den ældre kirkegårds sydvestre hjørne en undersøgelse for at efterprøve, om hegningen skulle tilhøre den gruppe af bemærkelsesværdigt anselige ringmure, som udmarker Århus stift (jfr. Odder, s. 2521). Udgravningen afdækkede partier af en brolægning,²⁰ men ellers ingen usædvanlige forhold.

Foruden en låge i det yngste afsnit har kirkegården to *indgange*, hvilket svarer til situationen 1862 og antagelig er identisk med forholdene 1719,¹⁹ da port og låge som forfaldne nævnes første gang. Hovedadgangen er en køreport østligst i nordsiden, udformet som en muret, teglhængt og hvidkalket portal, rejst 1969 efter tegning af H. P. Holm Nielsen. Ligeledes i nordmuren, omtrent ud for våbenhuset, sidder en fodgængerlåge, der formidler adgangen fra præstegården; det er en stakitfløj mellem hvidmalede stolper med en buet, affaset overligger.

†*Ligkapel*, opført 1895,²¹ ejet og vedligeholdt af sogneboerne, blev sløjfet 1969 i forbindelse med regulering af terrænet og adgangsforholdene ved hovedindgangen; toilet indrettedes da i den søndre ende af præstegårdens vestfløj.

1687²² hang klokken i »træværk« på kirkegården, og 1716¹⁹ var »værched, som klokken hænges udi« brøstfældig på forskellig måde. 1742¹⁹ behøvede klokkehuset »et lidet skrue for at conservere mod regn« (jfr. tagrytter).

Kirken består af kor og skib, formentlig bygget omkring år 1200, hvortil der på et ukendt tidspunkt, antagelig i 1500'rne, er føjet et tvåbenhus, der 1894 afløstes af det nuværende. Det er utvivlsomt også før reformationen, at der i koret blev indbygget et tvhvælv, som imidlertid styrtede ned 1830. En nyromansk tagrytter over skibets vestende erstattede 1891 en forgænger i bindingsværk. Orienteringen er næsten solret.

De oprindelige afsnit af den ret lille kirke, kor og skib, er lidet ændret i tidens løb. Begge har skråkantsokkel og er i facaderne, der præges af omsætning med fremhævede fuger, opført med *granitkvadre*,²³ mens der til bagmur er anvendt marksten. Bygningens mure, hvis tykkelse ligger omkring 125 cm, er afsat således, at koret, der udvendig er kvadratisk, står lidt skævt på skibet. Dettets indvendige bredde svarer nøje til korets udvendige, mens skibets udvendige bredde forholder sig til længden som 1:√2.

Begge *portalerne* er i behold, og ligesom den bevarede norddør i Odder (s. 2526) er de slanke i proportionerne og enkle i udformningen med glathugne tympana. Uldall iagttog på Randlev nordportals tympanon et kalkmalet tvådvælseskors i røde og grønne farver, som »synes fra omtrent 13de Aarh.« Sydportalen, der er blændet, står som en niche udvendig, hvor en opudsning med cementmørtel nævnes 1921¹² (fig. 7). Nordportalen er i brug (fig. 6). Begge døråbninger er indvendig vandret afdækket, og i facaden, hvor det gennemløbende sokkelskifte fungerer som trin, er de udstyret med vederlagsbånd, hvis dekoration af tætstillede vulster på stenenes nedre del (s. 2410, fig. B,2 og 3) nøje svarer til udformningen i Odder.

Kirken har oprindelig haft syv *vinduer*, hvis slanke proportionering (ca. 4:1) fremhæves af Uldall. Af korets tre er det i nordsiden bevaret i brug, mens østvinduet, hvis omrids aflæses udvendig, står tilmuret. Af skibets fire er nordsidens vestre, der dækkes af våbenhuset, i behold og registreres indvendig som niche.

Inde i bygningen er bevaret den kvadersatte, 1883 afrensede *korbue*, hvis dekorerede sokkel-

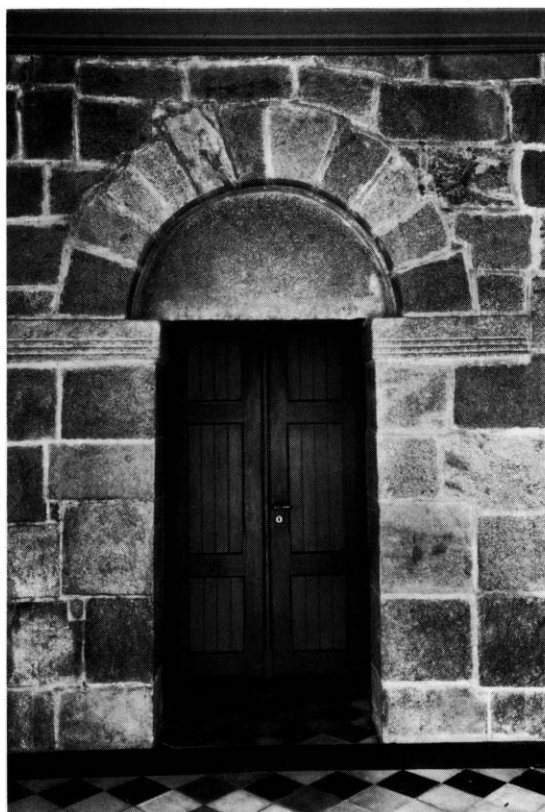

Fig. 6-7. Nord- og sydportal (s. 2464). LL fot. 1981. - *The north and the south portal.*

og vederlagssten viser slægtskab med bl.a. nabokirken i Gosmer, mens det reliefprydede granitlukke i arkadens øvre del, med Uldalls formulering, »vistnok er enestaaende her i Landet«. Hver af åbningens *sokler* (fig. 13 og 14) består over bundskiftet af en relativ lav, profileret kvader, der indtager vangens fulde bredde og på enderne accentueres med lodrette rundstave. Disse afbryder profileringen, som fortsætter på stenenes kortender. Søndre sokkel mangler rundstaven på østhjørnet og er tilsyneladende ødelagt i denne ende. De to profileringer er indbyrdes forskellige, idet båndet mellem de vandrette kantstave i nord er en svagt hulet platte (s. 2410, fig. B, 1), svarende til vederlagsstenen ovenover, mens det i syd er plant og prydet med reliefhugne trappemotiver (jfr. fig. 9), hvis lighed med dekorationen på fonten i Nølev er omtalt s. 2454.

Korbuens *kragbånd* er ligeledes indbyrdes forskellige. Det nordlige svarer som nævnt til

samme sides sokkel, hvortil man bemærker, at langsides vulster på endefladerne er markeret som rundstave. Det sydlige kragbånd er opbygget mæge til portalernes vederlag (s. 2410, fig. B,1).

Korbuens øvre del lukkes med en granitblok, der er udført i to stykker og på siden mod skibet smykkes med en relieffrise af arkader, der rummer en figur i hvert fag (fig. 10 og 12). Dette »*korbuetympanon*«, hvortil vist har sluttet sig en *†støttepille* midt i åbningen, markerer kordøren som portal, og er som nævnt et enligtstående fænomen i den romanske periodes kirkebyggeri.

En undersøgelse 1974 har godtgjort, at de to sten, der er udkløvet af samme blok, rager ca. 45 cm ind i væggen, hvor de er indmuret under anvendelse af kiler og særligt stablede marksten. Oprindelig må stenenes mod hinanden vendende, glathugne endeflader have stødt sammen med en minimal fuge. Rummet mel-

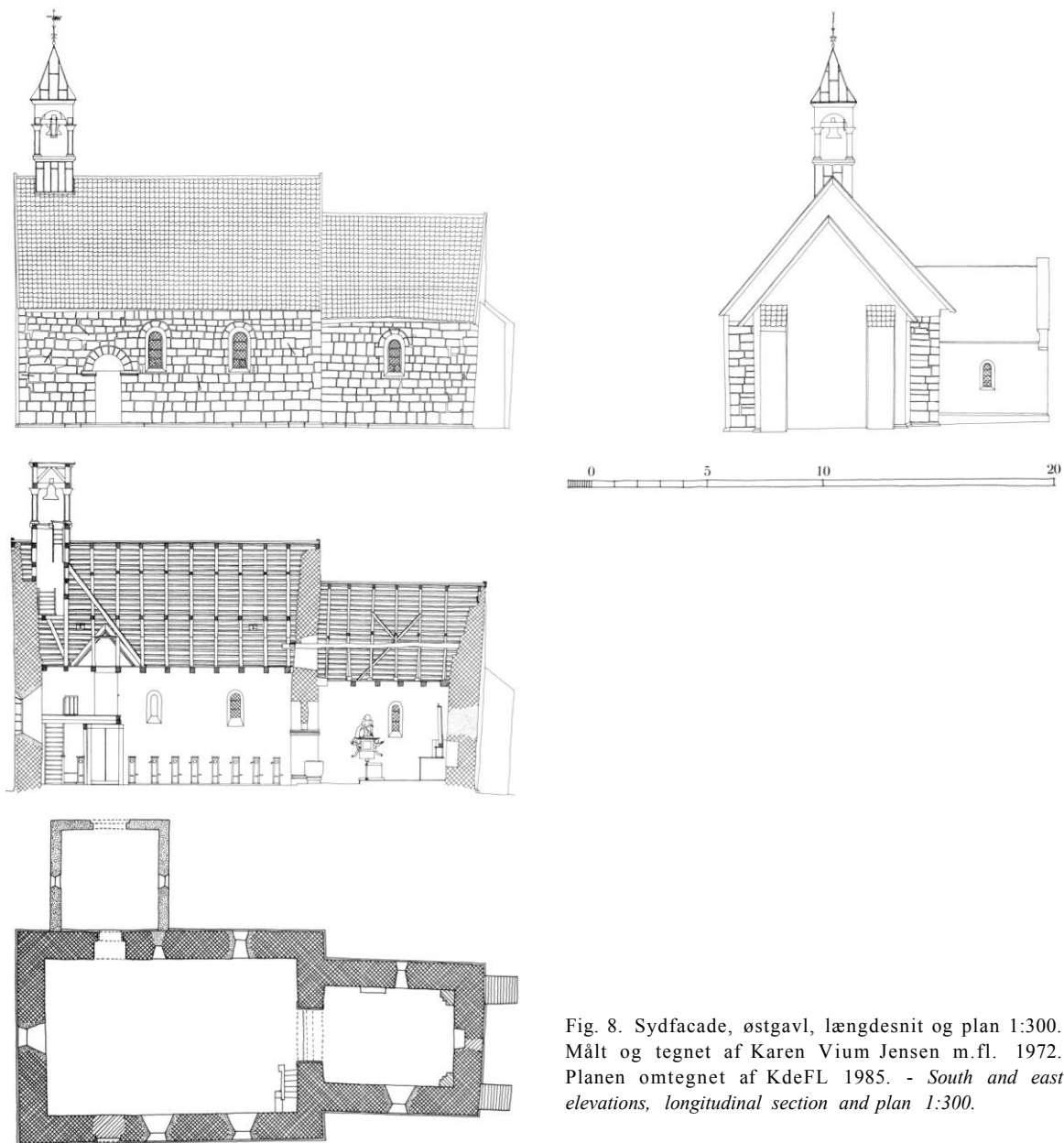

Fig. 8. Sydfacade, østgavl, længdesnit og plan 1:300. Målt og tegnet af Karen Vium Jensen m.fl. 1972. Planen omtegnet af KdeFL 1985. - *South and east elevations, longitudinal section and plan 1:300.*

lem stenene og buen er udmuret med granit og rødbrune frådsten. Samme materialer er i øvrigt benyttet i triumfmuren, hvor de er oplagt i kalkmørtel, hvis rødbrune farve tyder på, at den er fremstillet af frådstenen. De to store, dekorerede blokke er således fra begyndelsen samhørende med triumfmuren og derfor utvivlsomt samtidige med kirken,²⁴ omend tilpasningen til åbningens halvcirkelslag ikke er lydefri. Blokkene er ikke anbragt på åbningens

kragbånd, men er stillet oven på et par kvadre, der fungerer som konsoller og ligger på hver sin vederlagssten med et fremspring for buens inderside. Stort set er granitblokkene kun behugget på de sider, som er synlige.

På undersiden er blokkene dekoreret med rankeslyng, som på den nordre halvdel er mest omhyggeligt udført, idet spydblade afslutter de fleste af bugtningerne. Også langsidernes borter er forskellige på de to halvdele, idet den

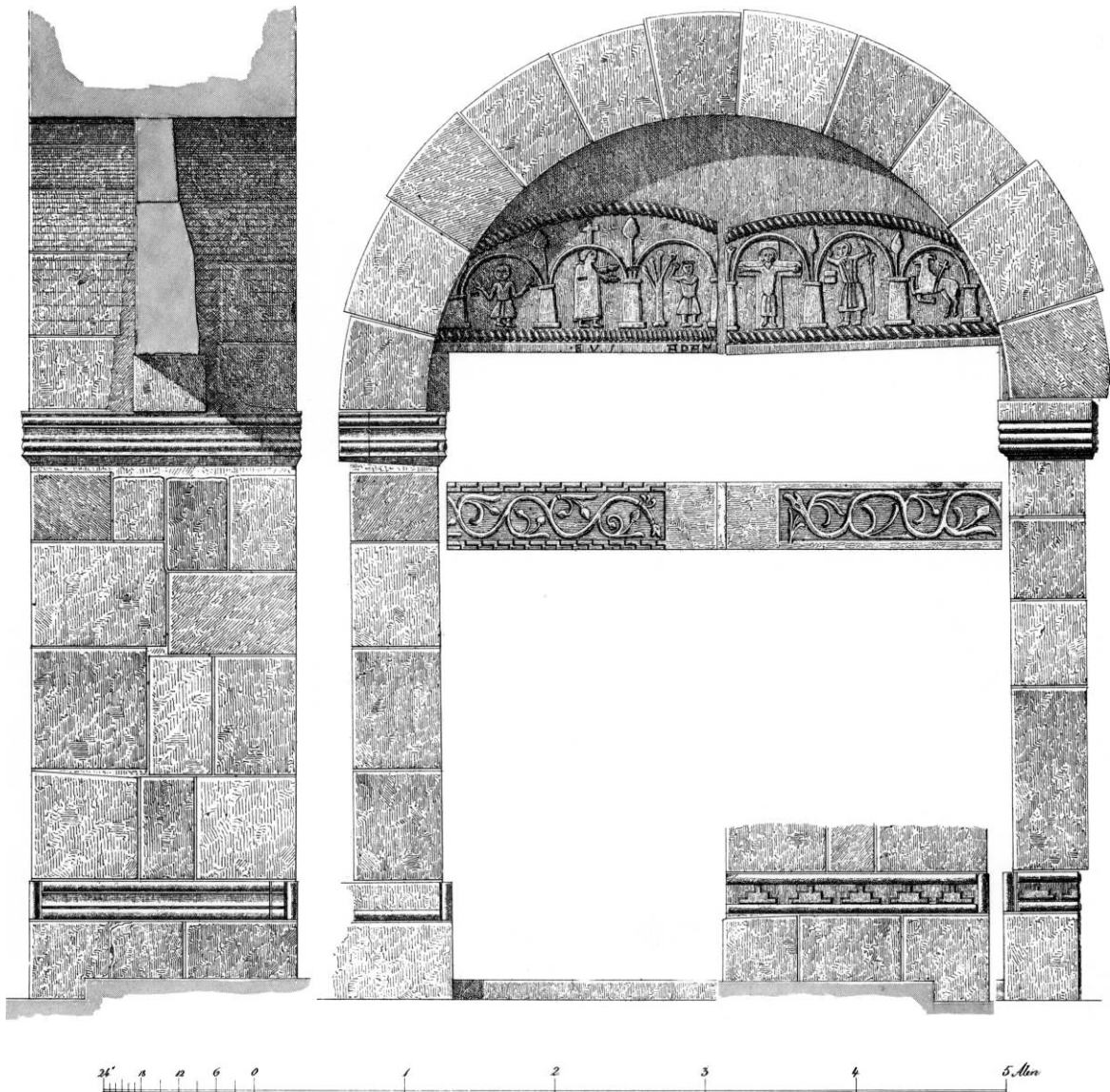

Fig. 9. Korbuens nordside, åbningen set fra vest samt reliefkvadrenes underside og sydsidens sokkel 1:30 (s. 2464). Opmåling ved F. Uldall 1886. - *The chancel arch.*

nordre udmærker sig ved kantede tolstave (jfr. Saksild, s. 2414) over for den søndres glathugne. På begge sten forsvinder den ene ende af rankeslynget bag den respektive konsolkvader, mens de modsatte ender, hvor rankeslynget afsluttes med et slangehoved, er således udformet, at der efterlades et planhugget parti på hver side af fugen mellem blokkene. Dette forhold sandsynliggør, at der i den relativt bredt proportionerede koråbning²⁵ oprindelig har

stået en $\dagger$ midtpille²⁶ som støtte for de indspændte granitblokke.

Dekorationen på blokkenes vestvendte side er hugget i lavt relief og består inden for en omløbende tolstav af en arkadefrise på seks fag (fig. 9), der tydeligvis er både tænkt og udført som et sammenhængende hele. Fugen mellem de to sten er placeret således, at alle buerfelder står uforstyrrede. Relieffets slægtskab med fonten i Nølev (s. 2454) er påpeget af Mackeprang.²⁷

Fig. 10. Korbuerelief, den nordlige halvdel (s. 2468). LL fot. 1981. - *Relief in the chancel arch, northern part.*

Det øvre parti af den indrammende tovvstav er mere krumt på den nordre halvdel end på den søndre. Formentlig har det været meningen, at rammen skulle ligge frit inden for koråbningens bueslag, men denne hensigt har

ikke ladet sig gennemføre, og i begge sider dækkes tovvstaven mere eller mindre af stikkets kilesten. Særligt i nordsiden er tilpasningen mindre vellykket, og et lille ansigt uden for den første arkade (fig. 11) skjules næsten helt.

Arkaderækkens enkle bueslag hviler på lavstammede piller eller søjler med fod- og topplader, hvor der op fra hver pille skyder en kvist med et spydblad. Identifikationen af figurerne i de seks fag og dermed relieffets motiv er omdiskuteret.

Frisens nordre halvdel synes at udgøre en helhed for sig, bestående (fra nord) af en frontal person med udbredte arme, dernæst en kappeklædt kvinde, der ses fra siden, idet hun vender sig mod næste fag, hvor der figurerer en plante og en mand. Navnene på de to sidstnævnte personer står hugget med majuskler på relieffets nederste bånd og angiver dem som Eva og Adam. Planten kunne da være Kundskabens træ, hvis æbler Adam rækker ud efter.²⁸ På arkaden over Eva er anbragt et kors, som antagelig er en udfyldning af det ret store, ellers tomme areal mellem buen og tovvstavsrammen.²⁹

Fig. 11. Korbuerelief, nordligste del (s. 2468). Jens Vellev fot. 1974. - *Relief in chancel arch, detail.*

Fig. 12. Korbuereief, den sydlige halvdel (s. 2469). LL fot. 1981. - *Relief in the chancel arch, southern part.*

I frisens søndre arkader fremstilles tilsyneladende tre Kristusbilleder: først (fra nord) den Korsfæstede, dernæst en mand i lang kjortel, der flankeres af to genstande, sandsynligvis en bog og en hyrdestav, hvorfor figuren med Ma-

ckeprang muligvis skal identificeres som (Den gode) hyrde, samt (yderst i syd) et muntert springende Gudslam.

Frisens grundmotiv er traditionelt opfattet som Syndefaldet, der sones ved Kristi offer-

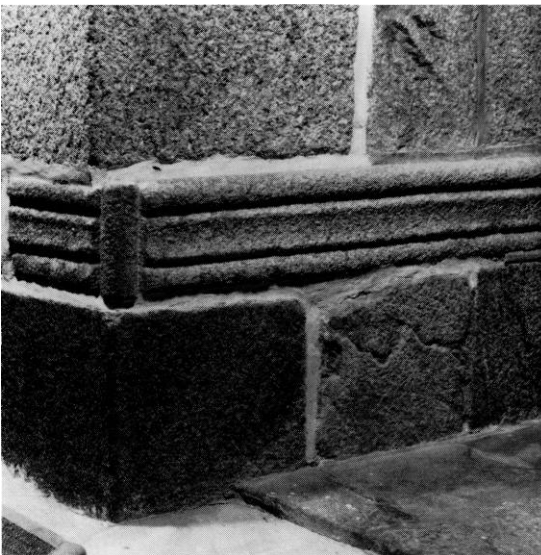

Fig. 13-14. Koråbningens sokler i henholdsvis nord- og sydsiden (s. 2465). LL for. 1981. - *Mouldings of plinth in the north and the south sides of the chancel arch.*

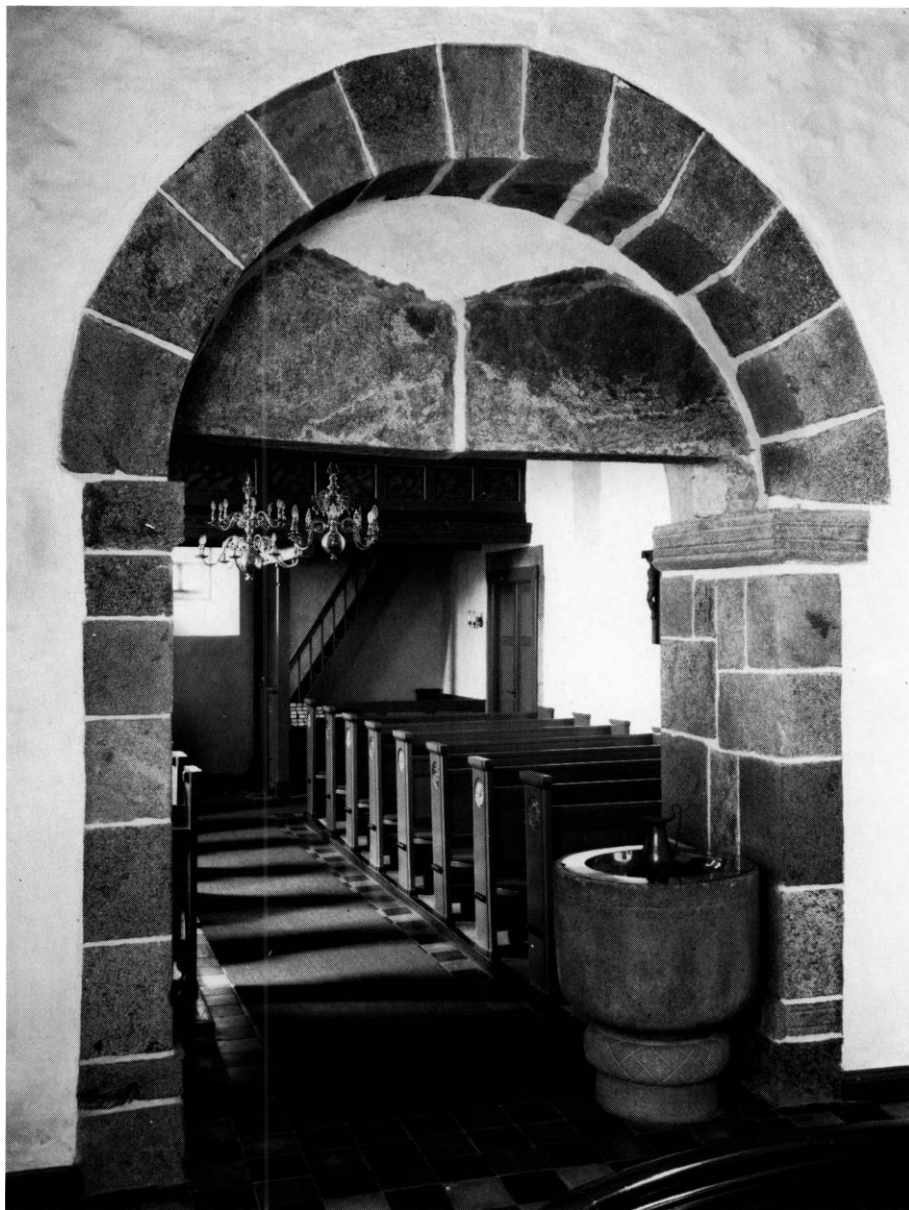

Fig. 15. Indre, set mod vest. LL fot. 1981. - *Interior looking west.*

død. Set i lyset af denne læsning kunne personen i den nordligste arkade være Gudfader selv. Under alle omstændigheder bemærker man imidlertid, at den Korsfæstede er anbragt så nær midten, som det i praksis var muligt. Dermed peger figuren hen imod de (triumf)krucifikser, hvis plads var i eller over korbuen.³⁰

Seks indhugninger med ensartet, indbyrdes afstand forløber i en ret linie på skrå hen over

frisens nordre halvdel og synes at røbe, at man sekundært har overvejet at kløve blokken(e), måske for at øge koråbningens lysningshøjde.

Ændringer og tilføjelser. Sandsynligvis i senmiddelalderen er der i koret indbygget et (†)hvælv, hvoraf nu kun de østlige, på vanlig vis udformede piller står bevaret, omtrent til vederlagsniveau. Denne hvælvning, om hvis form vi savner underretning, er utvivlsomt ho-

Fig. 16. Indre, set mod øst. LL fot. 1981. - Interior looking east.

vedårsag til, at der fra 1613-14,³¹ da bygningsarbejder nævnes første gang, og frem til de seneste år har vist sig problemer med korgavlén, som truede med at skride ud. Nævnte år murede »ny pille« på gavlen, og to tømmere, der samtidig forankrede kirkens vestgavl, indlagde et egeanker, der antagelig er identisk med den stadig eksisterende bjælke, som forbinder korgavlén med skibets østre gav³² (fig. 17). Til trods for disse foranstaltninger fortsatte gavlmurens udskriden, og hvælvet styrtede ned, vistnok 1830.³³ Året efter var opsat et træloft, hvis brædder lagdes under bjælkerne, hvorfor »det forment i længden mindre pålideligt«. 1895¹⁶ modsatte synet sig en ommuring af koret, men 1912²¹ forudså man, at noget måtte der gøres inden for en overskuelig fremtid. 1976³⁴ stabiliseredes korgavlén ved understøbning.

Tagrytteren eller klokkespiret over skibets vestgavl, der er en konstruktion af »fuldkantet prøjsisk egetømmer«,³⁵ indklædt og tækket med bly,¹⁶ er færdiggjort 1891 og opsat som afløser for et teglhængt klokkehus samme sted. Dette var af synet 1889¹⁶ erklæret brøstfældigt med en opfordring til kirkeejeren om at fremkomme med forslag til et nyt eller en tårnbygning. Ved opsætningen af spiret, der 1913 og 1920¹² skulle repareres, og hvis bly fornyedes 1982, genfremstilledes toppen af skibets vestgavl i granitkvadre.

Den sløjfede tagrytter, kaldet »kirketårnet«, (jfr. fig. 2), der var af udmuret bindingsværk med oplukkelige lemme og fra skibets tagryt til toppen af det teglhængte pyramidetag målte godt fire meter, tilhørte en i sin tid ret udbredt gruppe af småtårne,³⁶ hvoraf de fleste nu er forsvundet. Den nævnes første gang 1864,¹² da

klokkestolen blev fornyet og konstruktionen stivet af. 1768 havde kirken intet tårn,³⁷ og Uldall, der læste »JWK 1854« i tvindfløjen, mente, at klokkehuset var bygget 1801, hvilket årstal med tårncifre han så på skibets vestgavl.

Ældre *†tagrytter*? 1617¹⁷ indlagdes »i kirken« en »hammer« og to »tværtræ« ved »en bjælke«, der måske er identisk med det anker, som nogle år før var anbragt ved vestgavlen. Dette arbejde og den tilhørende omtale af, at to mænd samtidig forfærdigede et »klokkeværk«, kunne give anledning til en formodning om, at kirken har haft en *†tagrytter* allerede forud for den periode, da klokken hang i »†træværk« på kirkegården (jfr. ovenfor).

Våbenhuset, der er i nyromanske former og indtil 1942¹² stod i blank mur af røde sten, er opført 1894³⁸ efter tegning af R. Frimodt Clausen;²¹ året efter ønskedes opstillet bænke. Det afløste et ældre, teglhængt og angiveligt forfaldent¹⁶ *†våbenhus*, som nævnes første gang 1707¹⁸ i anledning af reparation af tagværket. Længden og bredden svarede til det eksisterende, men bygningen var lavere,³⁹ således at taget forløb under skibets vestre nordvindue. Murene var af rå granit og munkesten.⁴⁰ 1721¹⁹ manglede loftet. Samtidig med fornyelse af murstensgulvet 1855¹⁶ bortskaffedes en kalkbænk.⁴¹ Før nedrivningen havde bygningen to små vinduer og et bræddeloft, der efter rensning af nordportalen 1882¹⁶ ønskedes løftet og sømmet på hånebåndene for at frilægge dørens tympanon. Et par bænke blev anskaffet 1870.¹²

Vedligeholdelse. I forbindelse med de ovennævnte forankringsarbejder 1613-14 anføres, at bygningen kalkedes inde og ude; et par år senere brugte to snedkere næsten en måned på at forfærdige loftet »såvel som andre paneler i kirken«. 1707¹⁸ var bygningen kommet i så dårlig stand, at der afholdtes et særligt syn, og 1713¹⁹ gennemførtes en større istandsættelse på mur og tagværk. 1720¹⁹ siges kirken at være »smukt pyntet og ziiret« af patronen.

Fra begyndelsen af forrige århundrede og frem til de seneste år, i hvilket lange tidsrum bygningen gennemgående far skudsmål som »vel vedligeholdt«, er der i synsprotokollen og

andre steder indført meddelelser og bemærkninger med en usædvanlig omhu, som gør det muligt relativt nøje at følge de ændringer og tildragelser, som kirken vederfaredes. Det drejer sig fortrinsvis om mindre forandringer og moderniseringer, der enkeltvis ikke har været indgribende. I visse perioder er der imidlertid i løbet af en kort årrække gennemført så mange justeringer vedrørende bygningen og navnlig inventaret, at der tilvejebragtes en fornyelse, som ikke har været mindre end den ofte radikale »indvendige restaurering«, der i vore dage karakteriseres som en nødvendig og fornyende ajourføring af kirkerummet.

I afsnittet om vinduer berøres de omdannelser af belysningsforholdene, som har afstedkommet de mest afgørende ændringer. Samtidig med vinduernes ombygning 1851¹⁶ blev lofterne pudset og paneler og inventar malet. I tiåret efter 1882¹⁶ fjernedes kalklagene, først på korbue og portal, siden på facaderne, bortset fra østgavlne. Omkring århundredskiftet blev rummet atter omdannet, hvilket bygningsmæssigt udtrykte sig ved vinduesændringer og nyt gulvmateriale. 1934-35 foretoges under Viggo Norns ledelse en indvendig istandsættelse, hvorunder gipslofterne fjernedes til fordel for trælofter med synlige bjælker.

Dele af *gulvet* blev 1613-14¹⁷ omlagt af to murere, vistnok i forbindelse med alterets flytning. 1737¹⁹ nævnes, at kirkegulvet skulle hjælpes med teglsten. Ved midten af forrige århundrede¹² bestod gulvbelægningen af dette materiale med enkelte undtagelser; i våbenhuset og i midtergangen lå der gule sten på kant i rudemønster, under stolestaderne stampet ler. 1852¹⁶ havde synet foreslået hvide sten foran alteret. Sidstnævnte sted lagdes trægulv efter skrankens omdannelse 1863,¹² og samtidig med korgulvets opretning etableredes i triumfbuen et trin ved hjælp af »nogle hugne sten, som var udtagne af kirken, da stolene blev fornyet«. Gulvet i det nye våbenhus udførtes med sorte og grå patentfliser,⁴² og 1904¹⁶ lagdes lignende fliser i gangen fra døren til alterskranken. I sammenhæng med ændring og nymaling af inventaret foreslog synet 1906¹⁶ at lægge brædder

Fig. 17. Ankerbjælke på korets loft, set fra skibet (s. 2471). J.J.F. fot. 1981. - Anchored beam on the ceiling of the chancel as seen from the nave.

under stolene. Endelig blev gulvet inden for altersranken 1910¹⁶ malet gråt og skulle 1962¹² afløses af egeparket. Idag er gulvet støbt i nordsidens stolestader, afparket i de søndre.

Et nyt vindue i koret udførtes 1618¹⁷ af Søren glarmester fra Skanderborg; 1828³² indsattes et »nyt« i vestgavlen. Under udhugning 1833²² for et større vindue, utvivlsomt i skibets sydside, styrtede »et stort stykke af muren ned«. Synet 1850¹⁶ konstaterede, at vinduerne var meget simple, og året efter foreslog man, at før inventaret blev malet, skulle de to små i nordsiden afløses af et større, mage til det i syd. Det bemærkedes, at nok er de små vinduer hele, men deres værdi er kun otte skilling. Synsprotokollens beskrivelse 1862, der angiver vinduernes antal til fem, sammenholdt med kirkens udseende før vinduerne atter ændredes (fig. 2 og 4), lader slutte, at ved rummets modernisering ved midten af forrige århundrede etableredes en væsentlig forøgelse af lyset. I

længden var man ikke tilfreds med kirkens trævinduer, hvorfor synet 1894¹⁶ vedtog, at de skulle afløses af nye, »svarende til bygningens stil«. Dette gennemførtes 1896²¹ med indsættelse af de eksisterende, rundbuede jernrammer efter tegning af Frimodt Clausen.

Tag. 1615¹⁷ skulle loftet ryddes for sne, og siden da nævnes kun tagsten i forbindelse med såvel større som mindre tagreparationer. Tagværket er tilsyneladende gennemgribende udskiftet 1713¹⁹ og atter i forbindelse med en omfattende istandsættelse 1833,³² da også »skoefiel og vinsker« (sugfjæl og vindsleder) udskiftedes. Blandt det eksisterende tagtømmers ældre stykker iagttages i koret adskillige spærstivere og hanebånd, der ved noter synes at røbe sig som genanvendte stolper fra en bulkonstruktion.

Opvarmning ved kakkelovn installeredes 1891,¹² og 1951 indbyggedes et varmeanlæg. Elektricitet ført frem 1920.¹²

I *vindfløjen* er udstanset årstallet 1890. Få år efter¹⁶ opsætningen faldt stangens (top)kugle ned og forgyldtes ved genopsætningen. På en *fløj* registrerede Uldall »JWK 1854«.

Kirken er idag hængt med vingetegl (oplagt 1984) og står i blank mur, bortset fra våbenhuset, skibets østre taggavl og korets gavl og støt-tepiller, der ligesom bygningens indre er hvidkalket. Sugfjæl og vindskeder er sorte, trælofterne malet grå.

KALKMALERIER

Et *kalkmalet invielseskors* og et *bomærke* er af-dækket på triumfvæggens søndre afsnit (jfr. fig. 16). Indvielseskoret, fra 1400'ernes senere del, består af et kors med vifteformede korsarme, indskrevet af to koncentriske ringe, indbyrdes forbundet af tværstreger; 39 cm i tv. Yderst er 10 radiærtstillede småkors. Alt skiftevis gråt og rødbrunt malet. Både kors og ringe indridset før malingen. Skråt nedenfor indvielseskoret ses et 43,5 cm højt bomærke, malet med en spinkel, rødbrun streg (et »åbent« timeglas med kors i nedre felt).

Et *indvielseskors* fremkom 1934⁴³ på skibets sydvæg, 53 cm fra triumfvæggen og berørende overkanten af den murblok, der understøtter prædikestolen (jfr. nedenfor). Korset, 53 cm i tv., var brunrødt med sorte konturer, der delvis fulgte en indridsning. Atter overkalket.

Vedrørende *†kors* på nordportalen, se s. 2464.

INVENTAR

Oversigt. Kirkens senmiddelalderlige fløjaltertavle med samtidigt, usædvanligt predellamaleri er o. 1619 overtaget fra anneksskirken Bjerager, da den fik ny altertavle. Prædikestol og lydhimmel er fra 1600'ernes 2. fjerdedel og beslægtet med Nølevs, ligesom samme maler har udført begge stoles evangelistmalerier. Et præsteepitaf er o. 1709 opsat på korets nordvæg. Fra et ældre epitaf, fra o. 1650, er bl.a. bevaret to dydefigurer, skåret i billedskæreren Peder Jensen Koldings værksted. Fra kirkens ældste tid stammer dels den glatte, romanske døbefont (med ny fod), dels to romanske gravsten, hvoraf den ene, nu i Odder museum, bærer en majuskelindskrift.

Alterbordet består af et fyrretræspanel, 98,5 cm højt, 165 cm bredt og 81 cm dybt, måske fra 1619,¹⁷ da snedkeren lavede »et pernel i altergulvet« (koret); senere ændret og 1934 suppleret og istandsat. Forsiden har fire rektangulære fyldinger med renæssanceprofiler, endestykkerne hver to, hvoraf den halve er en suppleret til erstatning for en tidligere bortsavet, der har skullet give plads for nyere piller, muret op ad østvæggen, som støtte for altertavlen. Ved istandsættelsen 1934 blev bordets træbund fjernet og fodlisten samt bagklædningen, der havde låge, fornyet. I forsiden fandt man to huller, der ifølge synsprotokollen 1862 skulle stamme fra 1808, da nogle soldater fra det spanske hjælpekorps skød til måls efter bogstaverne på *†alterklædet*⁴⁴ (se nedenfor). - På fyldingerne fandtes en rød farve, som genopmaledes, mens rammeværket gjordes grønt med sort og gult på profilerne. Bordet har på et tidspunkt stået længere mod vest, så der var plads til at gå bag om altertavlen (se denne).

†Muret alterbord. 1613/14 fik to murmænd i forbindelse med altertavlens flytning betaling for bl.a. at »flytte alteret op til gavlen«.¹⁷

†Alterklæder. 1707¹⁸ manglede kirken et alterklæde; et sådant var imidlertid anskaffet inden 1715,¹⁹ og ifølge inventariet var det af samme stof som *†messehaglen*, dvs. af ostindisk, guldblommet stof. 1835³³ erhvervedes et nyt af sort fløjel kantet med sølvtrusser og med bogstaverne »S:A:V: 1835«, for kirkeejeren Sophie Amalie Voss; anvendtes endnu 1862.¹²

Altertavlen (fig. 18) er en sengotisk skabstavle, med skårne helgeninde- og apostelfigurer og samtidigt predellamaleri, fra begyndelsen af 1500'erne, erhvervet fra anneksskirken Bjerager 1619,⁵⁰ restaureret 1934 og suppleret med bl.a. kronliste og grenværk foroven i skabene.

Tavlen, af eg, står på en 44 cm høj, glat predella. Midtskabet måler 174 X 116 cm og er 14 cm dybt; rammerne er sammensinkede, og både de nedre rammestykker og figurerne fodlister har skråkant, de øvrige derimod en rigere gotisk profil. Centralt i midtskabet, svævende over sidefigurerne Katarina og Barbara, ses den apokalyptiske madonna med barnet, stående på

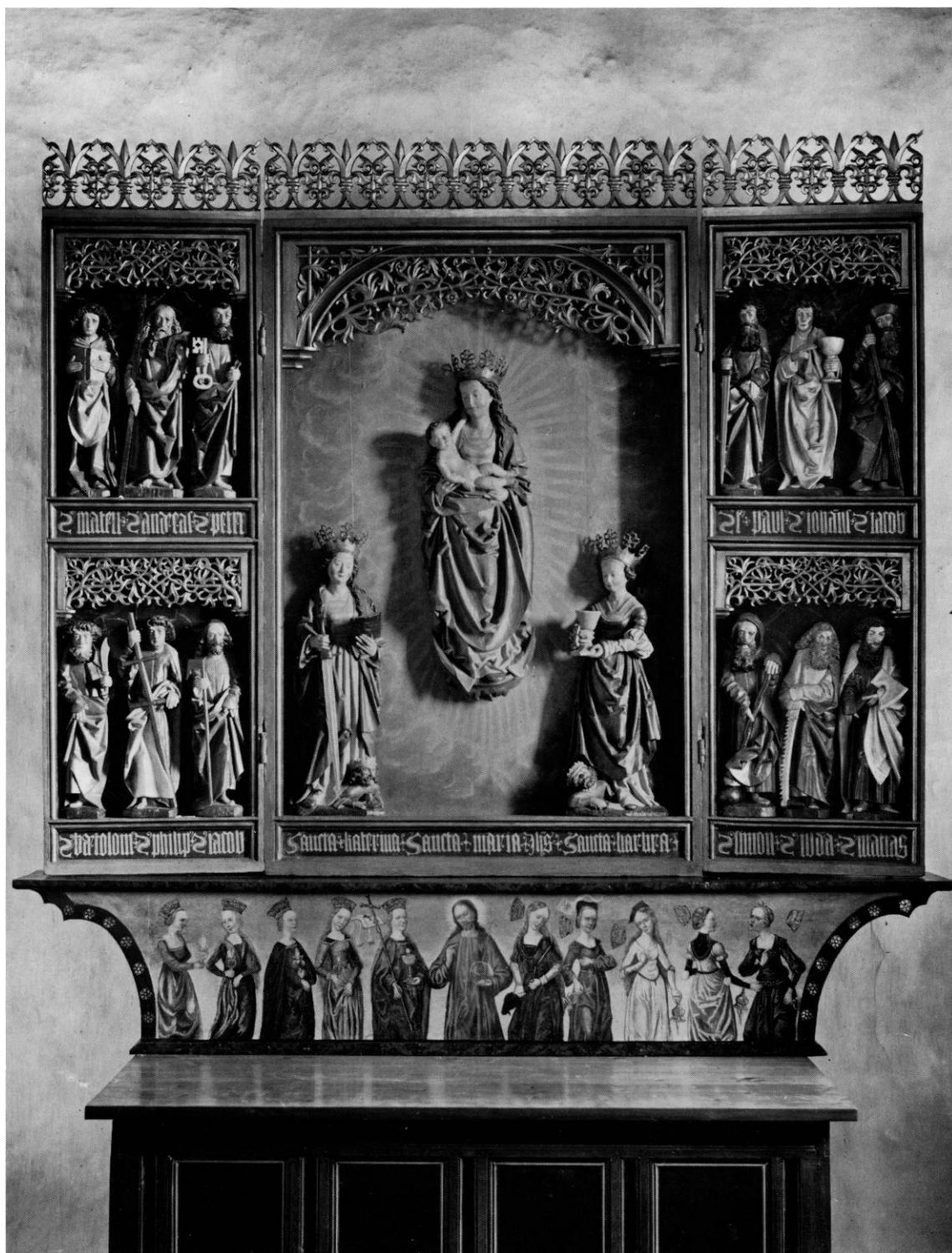

Fig. 18. Fløjaltertavle fra begyndelsen af 1500'rne, med samtidigt predellamaleri af Kristus mellem de fem kloge og de fem ukloge jomfruer (s. 2474). Einar V. Jensen fot. 1939. - *Triptych from the beginning of the 1500's with contemporary predella painting of Christ between the five wise and the five foolish virgins.*

måneseglen, der har et bemærkelsesværdigt skåret ansigt (fig. 21). Den ranke Mariaskikkelse, ca. 89 cm høj, hvis dragt falder i dybe, næsten symmetriske folder, holder foran sig det nøgne Jesusbarn, der ømt rækker den ene arm op om moderens skulder. Hendes hår falder i lange lokker foran og bag skuldrene; på hovedet bærer hun en krone, hvis takker er (ny)støbt af bly som de oprindelige, men kopieret efter en samtidig model.

I skabets hjørner står helgeninderne Katarina fra Alexandria og Barbara, 71 og 73 cm høje, iført tidens modedragter og med kroner som Marias. Katarina holder attributterne bog og sværd (med ny klinge) og træder på legendens kejser Maxentius med hjulet, hvorpå hun blev pint (fig. 20). Som et modstykke hertil holder Barbara⁴⁵ (fig. 22) sin kalk foran sig og træder på tilsvarende vis på sin tyrann, faderen Dioscurus, her fejlagtigt kronet, formodentlig som en parallel til Maxentius. Det tårn, hvori faderen lod hende indespærre, ses bag hendes ryg. - I midtskabets fodliste læses figurernes navne, med minuskier, »Sancta katerina(!). Sancta maria. Ih(esu)s. Sancta barbra(!)«.

I fløjene står de tolv, 51-54 cm høje apostle, tre og tre over hinanden i hver fløj, flere med fornyede attributter. Bag på figurerne er malet gotiske minuskier, fra a - m, der markerer deres placering i tavlen, hvor de tilhørende navne desuden er malet med røde minuskier på fodstykkerne.⁴⁶ Ifølge alfabetiseringen er rækkefølgen: søndre fløj, foroven - forneden, dernæst nordre fløj tilsvarende: a) »S(ane)t(us) paul(us)«, med (nyt) sværd, b) »S(ane)t(us) iohanne(s)«, med kalk, c) »S(anc)t(us) iacob«, med vandringsstav - ifølge deres attributter er de to følgende figurer ombyttet: d) »S(ane)t(us) simon«, (nu opstillet Judas Taddæus, med kølle), e) »S(ane)t(us) iuda(s)«, (nu opstillet Simon, med sav), f) »S(ane)t(us) matias«, med økse. Nordre fløj: g) »S(anc)t(us) mateu«, skægløs, med bog, h) »S(anc)t(us) andreas«, med kors og bog, i) »S(anc)t(us) petru«, med (ny) nøgle, k) »S(anc)t(us) bartolo(mæus)«, med (ny) kniv, l) »S(anc)t(us) philip(us)«, med patriarkalkors, m) »S(anc)t(us) iacob(us)«, (den

ynge), med (ny) valkestang). Figurerne, der har kraftig hår- og skægvekst, er iført dragter, der falder i grovere og mere skarptskårne, dybe folder end de mere rutineret skårne hovedfigurers i midtskabet.

Ved restaureringen 1934 afdækkedes det samtidige predellamaleri af Kristus flankeret af de kloge og de ukloge jomfruer, i trekvartfigur. (fig. 19). På en lys baggrund, der toner over i himmelblåt, ses midtfor Kristus med stråleglorie i grøn kjortel og med den tredelte verdenskugle af glas, hvorpå korsstav. Ved hans højre side ses de fem kloge, kronede jomfruer, der ifølge lignelsen venter på deres brudgom, Kristus, og som har husket at komme olie i deres lamper (her af glas), demonstreret ved at de bæres opret, flammende. De fem ukloge, glemsomme jomfruer, der taber kronerne, holder derimod de tomme lamper nedadrettet. I spidsen for de kloge jomfruer står en kvinde med korsfane og kalk, hvorover ses en oblat, symbol for det nye testamente og den sejrende, kristne kirke. På Kristi anden side står Kirkens modsætning, Synagogen, symboliserende det gamle testamente, her i skikkelse af en kvinde, der holder et bukkehoved, det jødiske offerdyr, og i den anden hånd en brudt stang med en djævelprydet fane (fig. 19).

Kvinderne er iført grønne, røde og lyse dragter, flere med tydeligt modepræg. Deres ansigter har et ret ensartet præg, men er male- risk vel gennearbejdede med skygger og glanslys; deres lyse hår falder enten ned i lokker bag skuldrene eller er rullet op i fletninger omkring ørene. - Motivet kendes her i landet kun fra den noget ældre *tavle fra Boeslunde (DK. Sorø s. 759 f.), nu i Nationalmuseet.⁴⁷ Dette forhold sammenholdt med udførelsen af både maleri og skæring (specielt af midtskabets figurer) taler for, at tavlen er et importarbejde, rimeligvis fra Nordtyskland.

Ved tavlens restaurering 1934 fandt man enkelte spor af den øvrige, oprindelige staffering på kridtgrund) poleret guld på dragter og midtskabsfigurerne kronet, naturlig karnation på figurerne, hvoraf to nærmere undersøgte apostles dragter havde en dybrød og en mørke-

Fig. 19. Udsnit af fløjaltertavlens predellamaleri (jfr. fig. 18), fra 1500'nes begyndelse. »Synagogen«, med knækket fane og bukkehoved, foran to af de ukloge jomfruer (s. 2476). NE fot. 1983. - Section of triptych's predella painting (cf. fig. 18) from the beginning of the 1500's. »The Synagogue« in front of two of the foolish virgins.

Fig. 20-22. Detaljer fra fløjaltertavlen (jfr. fig. 18). 20. S. Katarinas attribut, kejser Maxentius med det sønderbrudte hjul. 21. Den personificerede månesegl (her drejet i forhold til originalen). 22. S. Barbara (s. 2476). LL fot. 1981. - *Details from triptych (cf. fig. 18). St. Catherine's attribute, Emperor Maxentius with the broken wheel. The personified crescent (here reversed in relation to the original). St. Barbara.*

blå farve. På skabsbaggrundene var rester af sølvglasur af en art, der antagelig har skullet illudere som guld. Indskrifterne, gule på rød bund, er nu afdækket ligesom predellakanterne, der dels er rødbrunt marmorerede, dels brune med blomsterrosetter i sølv.

Ved istandsættelsen valgte man for hovedskabets vedkommende at fremdrage og istandsætte en overliggende, velbevaret staffering fra o. 1700: De enkelte apostles dragter har hver to farver, enten rød-grøn, blå-gul eller gul-violet.⁴⁸ Forgyltning ses på kroner og rundstavsprofilen på skabsrammen, der i øvrigt er blå. Fløjskabenes baggrunde er mørkebrune med marmorering, mens midtskabet har blågrå skyer malet omkring Mariafigurens gule strålesol, der rimeligvis er en art efterligning af en oprindelig, hvor flammestralerne enten har været skåret i træ eller modelleret i baggrundens (mønstrede?) kridtgrund.

Den fremdragne 1700-tals staffering har antagelig o. 1844⁴⁹ faet en overmaling bestående af en hvidgrå farve på figurer og skabsramme, mens baggrunden blev ultramarinblå. Af predellamaleriet blev alene Kristusskikkelsen midtpå afdækket, og til siderne maledes to grå empirekonsoller. Ved denne tid må tavlen desuden have manglet sin kronfrise, og behovet for en sådan har været så udtalt, at man oven på tavlen har anbragt et topstykke og et par konsoller fra et nedtaget barokepitaf (jfr. nedenfor); disse dele fik en staffering svarende til tavlens, hvidgrå på blå bund.

På predellaens bagside er indskåret flere navne og årstal, der bl.a. vidner om, at tavlen tidligere har været rykket længere frem i koret: »P. J. Wefver 1659, 1748, F. Hvas, AFS, N. Blicher 1796« (sognepræsten) og »Steen Ste ...« (indskriften ikke færdigskåret). - 1934 blev epitafiedelene fjernet, og i stedet fik tavlen både en

nyskåret kronfrise og grenværk foroven i skabene (udført efter en tavle i Åby, Ålborg amt), samt svejfede endestykker på predellaen.

Altersølv. *Alterkalk* (fig. 23), 1966, udført af Valdemar Lind, Horsens, som en nøje kopi af den ældre kalk, der ikke kunne repareres.¹² Denne var 1840 omdannet af en barok $\dagger$ kalk (se nedenfor), der nævnte år havde fået tilsat nyt bæger af Århus-guldsmeden Christian Antonius Theodorus Piil.

Den 18,3 cm høje kalk har barok, sekstunget fod med tilsvarende fodplade samt sekskantede skaftled. Den midtdelte, glatte knop stammer antagelig ligesom bægeret fra 1840,³³ da synet ønskede kalken omlavet, så den blev »rummeligere«. På fodpladen er to ens stempler for ovennævnte guldsmed (Bøje II, 1982, nr. 6026). På en af fodtungerne et latinsk kors omgivet af stråler og med et skriftbånd, hvorpå »INRI« med skønskriftsbogstaver. På bægeret er dette kors blevet kopieret, men med versaler på skriftbåndet; på bægerets modstående side et citat, med versaler, fra »1. Cor. 11,23-26«. Nyt halvlåg og tud.

Disk, 1800'rne, 15,3 cm i tv., glat, med graveret cirkelkors på randen og under bunden stempel for Ebbe Olaus Lüster, Århus (Bøje II, 1982, nr. 6009) samt et utydeligt stempel. Repareret 1966.

$\dagger$ *Alterkalk* og $\dagger$ *disk* var ifølge inventariet 1687²² givet af »Bodil Hansdatter, salig Jehan Andersen i Horsens«, sandsynligvis en mindegave efter den 1674 afdøde ægtefælle, rådmand og købmand i Horsens, og i overensstemmelse med ægteparrets øvrige, gavmilde adfærd.⁵¹

Oblatøske (fig. 24), o. 1775, udført af Horsensguldsmeden Knud Rasmussen Brandt. Cylinderformet, 5,7 cm høj og 9 cm i tv., med en 1 mm smal fodplade. Det glatte, profilerede låg har på oversiden en graveret dekoration, to sammenstillede våbener, Sehested og Rantzau, anbragt på lav plint og smykket med guirlander under krone. Våbenerne er antagelig for giverne, kirkejeerne Malte Sehested, $\dagger$ 1754, og hustru Sophie Amalie Rantzau, $\dagger$ 1790. Under bunden ovennævnte guldsmeds stempel (Bøje II, 1982, nr. 6144). Repareret 1966.

Fig. 23. Alterkalk 1966, udført af Valdemar Lind, Horsens, som nøje kopi af den $\dagger$ barokke kalk, med bæger fra 1840 (s. 2479). LL fot. 1981. - *Chalice 1966, made by Valdemar Lind, Horsens, as an exact copy of the $\dagger$ Baroque chalice, with cup from 1840.*

Fig. 24. Oblatøske o. 1775, udført af Knud Rasmussen Brandt, Horsens, med våbener for kirkejeerne Malte Sehested og Sophie Amalie Rantzau (s. 2479). LL fot. 1981. - *Wafer box. c. 1775, made by Knud Rasmussen Brandt, Horsens, with the arms of the church's patrons Malte Sehested and Sofie Amalie Rantzau.*

Fig. 25. Alterstage o. 1675, af messing, skænket af kirkeejeren Laurids Brorson til Dybvad (s. 2480). LL fot. 1981. - Altar candlestick c. 1615 of brass, donated by the patron Laurids Brorson of Dybvad.

Alterkande og *skål*, anskaffet 1869,¹² af porcelæn fra Bing og Grøndahl, er ude af brug. *Vinkande*, 1955, stemplet med Københavns bymærke og »Cohr«; 30 cm høj, på fire kugleben.

Sygekalk for »Randlev og Bjerager Kierker 1862«, 10,4 cm høj, på sekstunget fod og med sekskantet skaft, hvis facetterede knop har seks ovalbosser; halvkugleformet bæger hvorpå indskriften med graveret skriveskrift. Tilhørende *disk*, 8,6 cm i tv.m., glat. Til *oblatæske* har en tid været anvendt en lille snustobaksdåse fra 1700'ernes 2. fjerdedel,⁶³ 7,2 cm lang og 2,3 cm høj. Siderne er likeknækket, og på det profilerede lågs flade overside ses en graveret båndbarokdekoration, på lågkanten en siksakbort med blade; indvendig forgyldt. Skal ifølge en lokal tradition have tilhørt familien Blicher.

To nyere *vinskummeskeer*.

Alterstager (fig. 25), o. 1675, skænket af kirkeejeren Laurits Brorson (jfr. historik) og tid-

ligst omtalt i inventariet 1687.²² Af messingblik, 55,5 cm høje, med ens profileret, ottekanteret fod- og lydeskål, henholdsvis 33 og 28,5 cm i tv.m. Skaftet består af et slankt balusterled mellem indknebne led vekslende med midtdelte, der ligesom fod- og lydeskål er dekoreret med drevne, hvirvelstillede riller. Stagerne er i øvrigt prydet med drevne og punslede dekorationer, dels spinkle ranker med blomster og blade, dels halvrosset vekslende med hjerte på en cirkel-punslet baggrund. Balusterleddet er dekoreret med akantusblade, hvis konturer er trambulerede.⁵² Spids jernlysepig.

En lang *†lysestage* afjern er nævnt i inventariet 1616,¹⁷ formodentlig identisk med en 1687²² omtalt jernlysestage til fem lys.

En syvarmet *lysestage*, »Titusstage«, 1916, på alterbordet.

Et **røgelsekar*, 1687²² og 1715¹⁹ omtalt om »ildkar«, blev 1821 af sognepræsten Niels Blicher indgivet til Oldnordisk museum, hvor det i protokollen fik inv. nr. CCCCXXX. Heri blev det blot registreret som »et fuldstændigt røgelsekar af metal« og kan nu ikke identificeres mellem de tidligt indkomne røgelsekar.

†Messehagler. 1616¹⁷ fandtes en hagel af rød damask, karakteriseret som ubrugelig. 1687²² ejede kirken to hagler, en ny og en gammel, »af karmoisin damask« med et gammelt »baldyret« (broderet) krucifiks, måske det ovennævnte. 1715¹⁹ var haglen afostindisk, guldblommet tøj med et »borddyret« krucifiks (svarende til alterklædet). 1862 var den af sort fløjel med sølvbrokade, men samme år afløst af en afrodt silkefløjel med guldfrynser; fornyet 1889.¹²

Alterskranke, 1863,¹² med høje og slanke, drejede balustre under profileret håndfang; opstillet i ret linie ud fra nord- og sydvæggen og med en stor bue ud foran alteret. Balustrene uægte forgyldt, håndfanget sort, oprindeligt henholdsvis hvidmalede og »mahognifarvet«. Den tidligere *†skranke* strakte sig i lige linie tværs over koret.¹²

Døbefont (jfr. fig. 15), kummen romansk, af grå, svagt rødlig granit, foden nyhugget 1917, af samme stenart, efter tegning af arkitekt C. M. Smidt. Den store, nærmest tøndeforme-

de kumme, 62,5 cm høj og 80,5 cm i tv.m., har en indristet linie 11 cm under munden, hvis ca. 22 cm brede flade er lige afbanet på oversiden, men svagt afrundet mod indersiden; 25,5 cm cyb. Den nye, lave fod har en øvre, kraftig vulst dekoreret med indristede linier i krydsmønster. 1917 opstillet under korbuens nordside. Ved anbringelsen af *†*font nr. 1 (jfr. nedenfor) blev stenfonten fjernet fra kirken og anvendt ved præstegården, først som vandings-trug til hestene ved gårdens pumpe, senere (1878) til kraftfoder i loen. 1899 sat ind i våbenhuset.¹²

†Døbefonte. 1) Antagelig fra o. 1830, af træ, og ifølge synets beskrivelse 1862¹² »i søjleform, rund, med kuplet låg og malet med perlefarve«, øjensynligt svarende til fontene i Saksild (s. 2425) og Nølev (s. 2455). 2) 1870,¹² afjern, broceret og lakeret. Ifølge et ældre fotografi af samme form som *støbejernsfonten fra 1859 fra Bjerager (s. 2505).

Dåbsfad, anskaffet 1917¹² til den genopstillede stenfont, aftombak⁵³, 74,5 cm i tv.m., glat, under bunden stemplet »Reesen Kallundborg«, med versaler.

†Dåbsfade. 1721 manglede kirken et bækken, hvorfor synet 1729 besluttede, at patronen skulle »ombedes at ville forære et«.¹⁹ I *†*træfonten, nr. 1, fandtes et messingbækken.¹²

Dåbskande, 1862,¹² af tin, 26,5 cm høj, af samme type som Odders (s. 2555); lågpladen fornyet 1962. En dåbskande fra Den kgl. Porcelænsfabrik, let beskadiget, er nu ude af brug.

†Fontelåg, af egetømmer, blev udført 1619.¹⁷

Et *krucifiks*, afumalet eg, 51 cm højt, signeret »R. I. Guldborg 1939«, er skænket af samme 1940.¹² Ophængt på skibets nordvæg.

Prædikestol og *himmel* (fig. 26), o. 1625-40, beslægtet med prædikestolen i Nølev (s. 2456) og Halling m.fl. men et enklere arbejde med grovere detaljer. Stolen, afeg, har fire fag, med hjørnebojede, kannelerede pilastre, der har spinkle profilkapitæler. Storfelternes slanke arkader er smykket med et dukatornament, i sviklerne fladsnitsornament med blade. Gesims og frise har samme udformning som i Nølev, hvorimod den kvartrunde postamentbjælke er

dekoreret med et kraftigt fladsnitsmønster, en art beslagværk i tre af fagene, dobbeltvolutter i faget mod mandsstolene. Den omløbende fodliste har en let skråtstillet versalindskrift:⁵⁴ »Saa elste(!) Gvd verden at hand gaf sin enbarn søn i døden paa det at alle di som tror ick skal fortales men hafve det evig lif«. (Joh. 3,16). Under stolens hjørner hænger ret flade, pluskæbede englehoveder,⁵⁵ hvorimellem kartoucheformede hængestykker med rosetter.

Oprindelig, kraftig profileret bærestolpe, af eg, med store diamantbosser på fodstykket. Fra opgangen langs triumfvæggen (se nedenfor) er bevaret det profilerede håndfang med frise, der måske har været støttet af balustre svarende til dem, der opsattes 1861¹² sammen med en låge forneden, men som 1934 blev erstattet af et nyt fyldingspanel.

Den med prædikestolen samtidige, sekskantede himmel svarer ganske til Nølevs: både dekorative led, der er overensstemmende med prædikestolens, men her forkrøppede om hjørnerne, og englehovederne under hjørnerne samt topstykker og -spir. Undersiden er listet i seks felter omkring midtroset med hængvindrueklase.

Ved en restaurering 1933-34 fjernedes dels en egetræsmaling med lidt sort og guld fra 1861,¹² dels en empirestaffering: gråt i to nuancer samt hvidt på skårne ornamenter og bogstaver; i storfelterne hvidmalede, gråskyggede symboler, kors, anker og hjerte på grå bund. Den underliggende, brogede renæssancestaffering, på tyk kridtgrund, blev istandsat med en del tilmalinger på grund af den dårlige bevaringstilstand. En brun farve danner bund for en del rødt og grønt, hvid og lidt blå, røde og grønne søvlazurer samt sølv og en del forgyldning. Indskrifterne, med fraktur, står gyldne på sort bund, i stolens frise: »Met Sactmodighed anammer Ordet som er indplantet i eder som er mectig til at gjøre eders Siele salige, Men vorder Ordens Gjørere, oc icke alleniste Hørere, met huilcket i bedrage eder self. Iac: 1: 21-22«. I lydhimlens frise: »Mit Ord siger Herren, skal icke komme Tomt igien til mig, men gjøre det mig Vel behager, oc det skal hannem lykkes til

Fig. 26. Prædikestol og lydhimmel fra o. 1625-40 (s. 2481). LL fot. 1981. - *Pulpit and sounding board c. 1625-40.*

huilcken ieg sender det. Esa. 5«. Hængestykernes plane bagsider er hvidmalede med gråblå skyggelægninger, og englehovederne har bagpå rødmaledede ansigter, på hvidt, svarende til de skårne forsider; på frisen herover et grønmalet, fortløbende maureskeornament. Undersidens felter hvide med røde og rødbrunt marmorerede rammelister.

I prædikestolens storfelter afdækkedes ved restaureringen evangelistmalerier⁵⁶ (fig. 27) fra 1600'ernes 2. fjerdedel, antagelig udført af sam-

me mester, som bl.a. har stået for prædikestolsmalerierne i Nølev og Odder (s. 2457, 2556). Maleren har benyttet samme forlæg,⁵⁷ en apostelserie, hvor Simons sav, Paulus' sværd og Filips kors har måttet vige for evangelisternes fjerpen, hvorefter dyretegn er tilføjet. I fodfelterne er deres navne malet med hvide versaler på grøn bund, fra opgangen: »S. Matthevs, S. Marcvs, S. Lvcas, S. Iohannes«. Evangelisterne, iført brogede drager, står på mørk baggrund, lagt på en tyk kridtgrund.

Stolens gulbrune bærestolpe har på skaftet et grønmalet og -skygget slyngbåndsornament, der skal illudere som skåret. I opgangens frise en gulmalet frakturindskrift på grøn bund: »[Hellige] os i din Sandhed dit Ord er Sandhed«. Det nye panel er olivengrønt med en hvidmalet, rødskygget dekoration på brun bund. - Ved restaureringen blev stolen sænket 15 cm, lydhimlen 5 cm, og samtidig rykkedes stolen 3½ cm mod øst.

†Muret prædikestol? I skibets sydøstre hjørne står en muret blok, der delvis fungerer som opgang til prædikestolen. Dens dimensioner er 100 (øst-vest) X 92 cm (nord-syd), og de nedre 107 cm er opbygget med tre skifter af kvadre, hvoriblandt enkelte med smig. Før ændring 1934 var opgangens tre øverste trin anlagt foroven i blokken, langs hvis vestside, med muren i ler, der er muret en hel sten bred vange, der når halvanden meter over gulvet (jfr. fig. 8 og 16). På baggrund af at nabokirkerne Saksild (s. 2427) og Bjerager (s. 2509) har haft murede prædikestole, ligger den formodning nær, at blokken i Randlev er en rest af noget lignende.

Stoleværk, 1934, omdannet af et ældre stole-sæt fra 1861, hvis fladbuede gavltopstykker med påsat drejet knap er afskåret, hvorefter en ny roset i cirkelfelt er indskåret foroven. Gråmalet, med grønne, brune og gråhvide rosetter. (†)Stoleværket fra 1861¹² omfattede 12 kvinde- og 13 mandsstole, alle lukkede med døre og forsynet med rygstød, læsepulte og fodskamler; egetræsmaledede. De tidligere †stolestader bestod 1857¹⁶ af løse bænke, og kun »mandfolkesiden« samt præstefamiliens stol¹² øverst på

kvindesiden havde lægter som ryglæn - Stoleværk er i øvrigt tidligst omtalt 1619,¹⁷ da »kvindeskamlerne« blev »forunnet« (forvendt? dvs. forandret), hvortil medgik 11 »savgdeller« (brædder) samt egefjæl til sæderne. Samtidig arbejdede snedkeren selvanden bl.a. med udførelsen af et panel ved kirkedøren og en *†lukket stol*, af eg, »oven i kirken«.

En *†degnestol* havde ifølge Abildgaard 1771 udskårne våbener for Gyldenstjerne og Bille. *†Præste-* og *†degnestol* fornyedes 1861f. og anbragtes henholdsvis nord og syd for alteret.¹² Præstestolen dannede et lille »indelukke« med et gardin.⁵⁸ Begge stole jernet 1909. 1916 anskaffedes en lænestol til præsten.¹²

Et *†skrin* til messeklæder«, nævnt 1687.²²

»Fattigblok«, muligvis fornyet 1861,¹² af eg, 86 cm høj, ombundet med tre spinklejernbånd; to korte, hjørnebojede jern fastholder den lille, rundbuede låge foroven. I oversiden en lille hulning dækket af en tunget jernplade med pengeslidse. Gråmalet, jernene sorte. Anbragt

på en flad granitblok ved østkarmen af skibets norddør. En *†»tavlepung«* er omtalt 1687.²² 1862 blev en pung med bjælder påsat en lang stang til tavleombæring. Samtidig omtales en sortmalet *†fattigbøsse* af blik.¹²

Pulpitur i vest, tidligst omtalt 1847, men næsten helt fornyet 1907-09, da gulvet ønskedes fornyet og skranken gjort 9 tommer lavere.¹⁶ Det har et enkelt fyldingspanel med gennemløbende frise og fodfelt og hviler på fire nyere stolper; opgang ad en nyere trappe mod nord. Rammeverket gråmalet, fyldingerne rødligt marmoreret, i frisen en nymalet kursivindskrift: »Naar de gamle Røster her med unge Enes om den bedste Klang vi ved, Lad i Løn da Engle blandt os sjunge, Fylde Huset med din Herlighed!«

Orgel, bygget 1909 af A. C. Zachariasen, Århus.⁵⁹ Ét manual med tre stemmer: Bordone 16', Principale 8', Salicionale 8'; oktavkoppel. Pneumatisk aktion, keglevindlade. Facaden har attrappiber af sølvmalet træ og bærer påskriften: »Lover den Herre, den mægtige Konge med Ære«. Skænket af bankdirektør P. Mortensen, Ord, Nebraska.⁶⁰ På vestpulpituret.

Stor *salmenummertavle*, 1866, med dobbeltgavl (jfr. fig. 16), beregnet til malede talbrikker, anskaffet i stedet for fire små *†tavler*, hvor numrene skulle påskrives. Malet 1932;¹² i buefelterne religiøse motiver, kong David med harpen og kong Herodes(?) Gråt rammeværk med sort bund. På triumfvæggens nordre del.

To *lysekroner* »skænket til Randlev kirke aar 1910 af gaardejer J. P. Rasmussen, Hulgaard. Neder-Randlev, udført af gørtlerfirmaet G. Erstad-Pedersen, Århus. Den ene 16-armet, den anden 6-armet, begge med giverindskriften på hængeskuglen; indrettet til elektrisk lys 1920.¹² Ophængt i skibet.

Klokker. 1) 1981, udført af klokkestøberiet Pierre Paccard, Annecy-le-Vieux, Frankrig; 72 cm i tv. I slyngbom i tagrytteren. 2) »Støbt af H. Gamst og H. C. Lund, København. 1849«; 70 cm i tv. Om halsen frise med spinkle bladranker mellem perlestave, hvorunder indskriften, med reliefversaler. Oprindelig i tagrytteren (jfr. ovfr.), nu i våbenhusets sydøsthjørne.

Fig. 27. Prædikestolsfelt (jfr. fig. 26) med maleri fra o. 1625-1640 af evangelisten Markus (s. 2482). LL fot. 1981. - Panel of pulpit (cf fig. 26) with painting from c. 1625-1640 of Mark the Evangelist.

Fig. 28. Epitaf over sognepræst Jochum Brorson, †1709, og hustru Anniche Anchersdatter, †1708 (s. 2484). LL fot. 1981. - *Sepulchral tablet for the parish priest jochum Brorson, †1709, and his wife Anniche Anchersdatter †1708.*

†Klokker. I forbindelse med klokkeskatten 1528/29 blev afgivet en klokke, der med al jernfang (ophæng) vejede 2 skippund og 6 lispund. En †klokke bar ifølge Abildgaard årstallet 1590 og navnet »Steno Bilde« (jfr. Odder s. 2559, nr. †3). 1687²² og i den følgende tid havde kirken kun én klokke, der hang i et »træværk« på kirkegården (jfr. ovfr). 1848 var klokken revnet; dens mål blev da opgivet til 20 tommer i tv. Året efter indsendtes den til København til omstøbing.¹⁶

GRAVMINDER

Epitaf (fig. 28), o. 1709, billedhuggerarbejde af sandsten og træ, to m højt, over Jochum Brorson (jfr. historik), fra 1681 sognepræst for Randlev og Bieragger menigheder, 1709 provst over Hadtz herred, *9. maj 1659, †<1. marts

1719>, og hustru Anniche Anchersdatter, f. i Colding 10. okt. 1657, †24. aug. 1708, levede 25 år i kærligt ægteskab og »var tvende sønners oc trende døttres moder. Hviler her nedenfor til opstandelsens dag«.

Over en profileret sandstenssokkel, på en plint (med bøger) står en nøgen, træsåret putto med nedadrettet, flammende fakkel,⁶¹ et symbol for døden. Med den ene hånd støtter han en sandstens-oval med et portrætrelief af den laurbærkransede død (fig. 29). Et draperi i sandsten og træ er lagt over hans hoved og falder ned over ovalen. Under soklen en sandstensindrammet, rødbrun marmortavle, hvorpå indskriften med fordybede versaler. Tavlen flankeres af sandstens-englehed, der har lukkede øjne (fig. 30) samt flagrebånd forneden; nederst ses to hjelmmede våbenskjolde for afdøde, hans med et Gudslam stående på nymånens ansigt, under en seksoddet stjerne (hjelmtegnet to stjerner over halvmåne), hendes med Håbets symbol, et anker, holdt af en hånd, der kommer ud af en sky (hjelmtegnet et omvendt anker). Nederst en vindrueklase med blade.

Epitafiet er antagelig udført af en elev eller tidligere medarbejder hos billedhuggeren Thomas Quellinus og stammer måske fra samme værksted som gravmælet i Lyngå (s. 1781).

1934 blev epitafiet restaureret og den oprindelige staffing genfremstillet, efter at flere lag hvidtekalk var fjernet. Materialet er som ovenfor beskrevet af sandsten og træ, stedvis samarbejdet som f.eks. ved englens sørgeklæde, der hovedsageligt er af træ, mens partiet omkring ovalen er af sandsten og den nedhængende snip atter af træ.⁶² - Sandstenen har oprindelig stået med den naturlige stenfarve, de supplerende trædele sandstensmalet grå, klædet og bøgerne (med guldsnit) sorte, mens en rødlig marmorering med sorte årer danner baggrund for de grå skjolde. Fakkelflamme og bogstaver gyldne. På korets nordvæg (jfr. †begravelse).

(†)*Epitaf* (fig. 31-35), o. 1650,⁶⁴ billedskærerarbejde med †indskrift: »... den Guds Mand Sl. Hr. Chresten Nielsøn Krogstrup⁶⁵ efter 52 års troe tjeniste hos disse Menigheder i Christe, hviler her i Guds forgaard med sine 3 Hustruer,

Sl. Maren Sørensdatter, Sl. Johanne Jørgensdatter Hiort og Sl. Dorethe Olufsdatter, med hvilchen sidste hand udi 11 Aar avlede 3 Børn, Johanna, Niels og Anna«. Moderen bortkaldt tidligt, 32 år gl. 17. feb. 1673, faderen efterfulgte 22. marts 1676, 77 år gl.

Indskriften, der 1768³⁷ var næsten ulæselig, og som nu kun kendes fra et ældre håndskrift,⁶⁶ har formodentlig været malet. Fra det træskårne epitaf, »med billeder«, er bevaret to *dydefigurer på konsoller (af eg) samt enkelte *ornamentale dele fra rammen omkring det formodentlig ottekantede midtfelt. De to kvindelige dyder⁶⁷ (fig. 31-33), Håbet, med fugl og anker, og Troen, med bog (og tidligere kors), er skåret i ét med de ens barokkonsoller, der på forsiden er smykket med store diademhoveder i relief; ialt 98 og 100 cm høje. Figurerne er udført efter forlæg, der ofte er anvendt i billedskæreren Peder Jensen Koldings værksted, og er i

Fig. 29. Detalje fra epitaf o. 1709 (jfr. fig. 28) over sognepræst Jochum Brorson og hustru (s. 2484). LL fot. 1981. - *Detail from sepulchral tablet c. 1109 (cf fig. 28) for parish priest Jochum Brorson and his wife.*

Fig. 30. Detalje fra epitaf o. 1709 (jfr. fig. 28) over sognepræst Jochum Brorson og hustru (s. 2484). LL fot. 1981. - *Detail from sepulchral tablet c. 1109 (cf fig. 28) for parish priest Jochum Brorson and his wife.*

øvrigt skåret i værkstedets manér. Deres størrelse indicerer, at de oprindelig har flankeret midtfeltet.

Herfra er bevaret det øverste parti med en tresidet, øvre afslutning (hvortil slutter sig en lille barokvolut), med en dyb profil og springliste inderst. Fra rammen findes et bruskbarok topstykke (fig. 34) med maske, der muligvis har båret en Kristusfigur,⁶⁸ samt en del af den ene (stor)vinge med et englehoved som midtfigur; endelig findes to maskeprydede konsoller (fig. 35), der formodentlig har støttet postamentbjælken, hvorfra en lille, gennembrudt blomst kan stamme. - Både motiver og skæring viser, som ovenfor anført, samhörighed med arbejder fra Peder Jensen Koldings værksted, der bl.a. har udført beslægtede epitafier til Århus Vor Frue (s. 1198, nr. 3) og Hvilsted.

Dydefigurene er rensat for farve, men de øvrige dele har bevaret rester af hvid og blå maling samt forgyldning på kridtgrund.

Fig. 31. Detalje af *dydefiguren Troen (jfr. fig. 32) (s. 2485). Charlotte Dahl fot. 1985. - *Detail of the Virtue Faith (cf. fig. 32).*

1851¹⁶ ønskede synet epitafiet enten restaureret eller nedtaget. Resultatet blev, at det anbragtes på loftet, hvorfra dydefigurerne fjernes o. 1883. På deres bagside er indridset: »Af et ødelagt epithaphium 1660 fra Randlev Kirke istandsat 1883. M. Borch.«⁶⁹ Figurerne er siden da i privateje, mens rammens ornamentale dele⁷⁰ findes på Odder museum (inv. nr. 3576 a-f). Oprindeligt hang epitafiet på skibets sydvæg.¹²

Gravsten. 1) (Fig. 37), romansk, af grovkornet, grå og rødlig granit, trapezformet, 185 X 63-49 cm, ca. 5 cm tyk, nedre højre hjørne afslået. Antagelig fra samme stenhuggerværksted som nr. 2 nedenfor og sten bl.a. i Odder kirke (s. 2570f.) og Odder museum samt Kolt (nr. 2, s. 2192) og som disse kantet af dobbelt tovvstav, der ligeledes løber tværs over stenen forneden og danner et fodfelt, hvori tovvstavs-cirkel og

diagonallinier. Hovedfeltets konturhuggede, skæve Georgskors, med skrålinier ud fra nedre korsarme, har forneden lille tap og kugle på tovsnoet stage. Denne flankeres af borter, formentlig en forvansket trappebort og en mænderbort, tilsyneladende hugget på fri hånd. - 1921 indmuret i våbenhusets vestvæg.⁷¹

*2) (Fig. 36), romansk, af grovkornet, lysrød granit, trapezformet, 158-156 cm høj X 53-49 cm bred og 30 cm tyk.⁷² Stenen er ifølge indskriften udført af »Elui«, der formodentlig er mester for tilsvarende sten i omegnen (jfr. nr. 1 ovenfor og Rathlousdal park m.fl.). Den er delt i tre felter ved hjælp af dobbelte tovvstave, der ligeledes indrammer fladen. I midtfeltet et processionskors, et Georgskors med midtring, på tovsnoet stage, der går gennem tovsnoet halvcirkel og ender i en dobbeltledet konisk tap. I fodfeltet en ottebladet blomst indskrevet i tovsnoet cirkel. I hoved- og midtfelt er med store, fordybede majuskler indhugget: »ETIE IACET - HIC ELUI (?) ME FECIT« (Etie ligger her, Elui(?) gjorde mig). - Siden 1928 i Odder museum, hvortil stenen er skænket af gårdejer Marius Sørensen, Randlev Hougård, foran hvis stuehus den havde ligget som trappesten.⁷³

3) (Fig. 38), o. 1786, over Caspar Ernst Hartman, f. i Kallehauge præstegård i Siælland 19. dec. 1708, kaldet til sognepræst for Randlev og Bierager menigheder 1738, d. i Randlev præstegård 17. marts 1786, og hustru Maren Mørch, f. i Tvede præstegård 2. febr. 1712 †7. apr. 1774. »Deris haune bevaris i en Talrig slægt ... er især Dyrebar for 6 efterladte Børn som ey kan sette Dem et gravminde som de fortiente, kuns vise hvad de skylde deris Kiærlighed ...«.

Svagt rødlig kalksten, 193 X 127,5 X 6 cm, med fordybet kursivindskrift (navnene med store skønskriftsbogstaver) på en fladbuget tavle med øvre hjørneudvidelser. Herpå står flam-mende Louis-Seize-vaser, der flankerer den opstandne Kristus med sejrspanen, i skybræmme. Under hjørneudvidelserne er ophængt forskellige dødssymboler: Timeglas, le, knogler og kranium med slange, basun og ranke. Nederst symboler for præstegerningen: Opslået bibel,

hvori kan læses »... cap. ... vers ...«, desuden harpe, palme og olivengren. Overfladen læderet ved de højre hjørner.

Stenen er rimeligvis udført i billedhuggeren Jens Hiernøes værksted,⁷⁴ og til dens nyklassicistiske udsmykning kendes flere paralleller, jfr. bl.a. sten nr. 3 i Sdr. Galten (s. 2116). 1915 opstillet ved våbenhusets østvæg.¹²

†Begravelse for sognepræsten Jochum Brorson (jfr. epitaf), under korgulvet.¹²

Kirkegårdsmonumenter. To ens steler (fig. 39), 1827 og 1838, med indskrifter over 1) A. M. Ostermann f. Haksen, »en duelig Huusmoder og trofast Ægtefælle. Hendes uventede Afgang gav den Eferladte et Saar, som kun læges naar den svage Hytte rystet af Vinterens Storm synker sammen. 1827.« - 2) Andreas Ostermann, præst til Randlev og Bjerager. »En tro Sjæle-

Fig. 32-33. *Dydefigurerne Troen og Håbet, fra epitaf fra o. 1650, over sognepræst Chresten Nielson Krogstrup og familie (s. 2485). Privateje. Charlotte Dahl fot. 1985. - *The Virtues Faith and Hope, from sepulchral tablet c. 1650 for the parish priest Chresten Nielson Krogstrup and his family.*

Fig. 34. Topstykke fra (†)epitaf o. 1650 (s. 2485). LL fot. 1981. - *Detail from (†)sepulchral tablet c. 1650.*

Fig. 35. Konsol fra (†)epitaf o. 1650 (s. 2485). LL fot. 1981. - *Detail from (†)sepulchral tablet c. 1650.*

sørger, En kjærlig Familiefader ...«. Død 1838.

De trapezformede sandstenssteler, på aftrappe sokler og med tagformet afdækning, er ialt ca. 157 cm høje. Indfældede marmorplader med fordybet skriveskrift. Begravelsen har tidligere været omgivet af et »rækværk«, der 1861¹⁶ ønskedes fornyet. Stelerne opstillet ved kirkens vestgavl.

KILDER OG HENVISNINGER

LA Vib. Præstearkiv: Randlev-Bjerager div. dok. 1847-1914 (C 376.25). - Synsprotokol 1862-1925 (C 376.22). - *Ved embedet*: Synsprotokol 1925ff. - Se i øvrigt fortegnelse over arkivalier vedr. kirkerne i Århus amt i almindelighed s. 37-39 samt forkortelser s. 42-44 og s. 1650-51.

NM 2. afd.: Håndskrift: F.Uldall: Om de danske Landsbykirker III, 1884, s. 81-84. - Afskrift af optegnelse ved E. Tang Kristensen 1882. - Indberetninger ved Chr. Axel Jensen 1906 (inventar og gravminder) og 1907 (altertavle), Niels Termansen 1910

Fig. 36-37. Romanske gravsten (s. 2486). 36. Nr. *2, med optrukket indskrift over Etie, gjort af Elui. Nu i Odder museum. EM fot. 1948. 37. Gravsten nr. 1. I våbenhuset. LL fot. 1981. - *Romanesque tombstones. No. 2, with inscription to Etie, made by Elui. Now in Odder museum. No. 1, now in the porch.*

og 1912 (forundersøgelse af altertavle), Hugo Matthiessen 1912 (inventar og gravminder), Kristian Due 1923 (forundersøgelse af altertavle og prædikestol), Peter Kr. Andersen 1933 og 1935 (inventar), Einar V. Jensen (inventar), E. Moltke 1948 (romanske gravsten), H. Stiesdal 1971 (kirkegårdsmur), V. Vitus Nielsen 1974 (korbuetympanon), Vibeke Michelsen og Jens-Jørgen Frimand 1980 og 1981 (inventar og gravminder). - Udskrifter af de gennemgæede arkivalier findes i NM 2. afd. - Bygning ved Kjeld de Fine Licht, inventar og gravminder ved Vibeke Michelsen, orgel ved Ole Olesen. Redaktionen afsluttet 1985.

Notebøger. NM 2. afd.: Søren Abildgaard IX, 1771, s. 52 (†degnestol og †klokke). - V. Koch I, u. år, s. 88 (døbefont i præstegården).

Tegninger og opmålinger. NM 2. afd.: Måleblade samt optegning af opstalt og snit af korbuen foruden tegning af korbuereleffet (1:1, rulle 126) ved F. Uldall 1886. - Tegning af romansk gravsten, uden år og navn. - Opmåling af fontekumme ved C. M. Smidt 1916. - Tegning af altertavlevinge ved N. J. Terman-

sen 1930. - Udgravning på kirkegården, plan ved Ole Ross 1971. *Arkitektskolen i Aarhus: Plan, snit og opstalter af kirken og enkeltheder for korets tagværk samt beskrivelse. Elevarbejde ved Peter Carstens, Kurt Birch Christensen, Karen Vium Jensen og Flemming Mathiesen 1972. - Kgl. bygningsinspektorat, Aarhus: Undersøgelse og forslag til stabilisering af korgavl ved Jørgen Mallings 1975. - Forslag til urnegrave ved H. J. Nielsen 1978 - LA Vib.: Detailler af tagrytter, uden navn og år (Bygn. insp. Århus. Forsk, kirker 1850-1905 (B 239.123)). - Våbenhus ved H. Bruun, uden år (Planer og tegninger (721.1)).*

Litteratur: Egnshistoriske samle- og oversigtsværker er nævnt under Saksild s. 2436. Peter Holm: Den mærkværdige Korbue i Randlev Kirke. Aarhus Amtstidende 12. nov. 1922. MeddÅSt. 1970, s. 91 (indgangsport m.v.), 1974, s. 37 (korbue), 1979, s. 57 (kirkegårdsomlægning) og 1982, s. 107 (klokke og bly på spiret). Henning Hall: Skår af Randlev-Bjerager sogns historie. Randlev 1971. H. Schlesinger: Landsbykirker og deres omgivelser. Fredningsplanlægning i Århus amt. Amtsfredningskontoret i Århus amtskommune 1982, s. 104-5.

¹ LA Vib. Årh. bispeark. Hads herredsbog (C3.1082).

² Kronens Skøder II, 424.

³ LA Vib. Landstingets skøde- og panteprotokol 1696-97, fol. 208, skøde fra medarving 14. august 1696 (B 24.662).

⁴ Ovennævnte skøde- og panteprotokol, fol. 211, skøde af 6. nov. 1696.

⁵ LA Vib. Landstingets skøde- og panteprotokol 1706-11, fol. 247, skøde af 7. dec. 1707 (B 24.670).

⁶ LA Vib. Århus bispearkiv. Kirkernes jura patronatus 1695-1738 (C 3.1153) og Kirkesyn 1700ff. (C 3.1166ff.). Øllegaard Rodsteens adkomst ikke bevaret.

⁷ Da Laurits Brorsons arvinger med skøde af 24. maj 1694 solgte Dybvad til geheimråd Otto Krabbe til Åkær, skulle Randlev kirke (ligesom kirkerne i Gosmer, Halling, Hundslund og Torrild) ifølge mageskiftebrevet af 15. sept. 1694 (note 2) være faldet tilbage til kronen. Eftersom denne bestemmelse ikke var blevet overholdt, resolverede kongen 4. nov. 1741 på grundlag af en kommissionsdom, at de respektive kirkeejere kunne beholde deres kirker (dog uden kaldsretten) mod betaling af et beløb fastlagt af kommissionen. RA. DaKanc. D 28. Jyske tegneiser 1740-42, nr. 47; Rtk. 2211.103. Resolutionsprotokol 1741, nr. 241 og Kronens Skøder V, 187 ff, 194 f.

⁸ LA Vib. Århus amts søndre provsti. Synsprotokol 1817-54 (C 301.2) og Århus byfogedarkiv. Skifteprotokol 1837-45, fol. 460ff. (B56.443).

⁹ Ovennævnte skifteprotokol.

¹⁰ LA Vib. Hads herredsarkiv. Skøde- og panteprotokol 1892-96, fol. 252ff. (B 60.SP 15) og Dombog 1886-1900, fol. 426 (B 60.5151).

¹¹ Jfr. M. Hesselbjerg: Gamle Gaardsnavne i Randlev. ÅrbÅrhSt. XLI, 1948, 71-82, Jordfordeling m.v. i Randlev 1683-88. ÅrbÅrhSt. XLII, 1949, 54-75, Ejendomsforhold og Befolkning i Randlev By 1688-1713. ÅrbÅrhSt. XLIII, 1950, 96-116.

¹² Synsprotokol 1862 ff.

¹³ F.Jerk: Gamle danske præstegårde, 1978, s. 220-23.

¹⁴ Desuden Niels Blicher i Dansk Minerva VII, 1818, 150-57. Jfr. Blichers roman Gyldholm.

¹⁵ Indberetning 1924 ved A. Fryd (NM 2 afd.).

¹⁶ LA Vib. Hads-Ning herreders provsti. Synsprotokol 1842-1909 (C 31.1-4).

¹⁷ RA. DaKanc. Seks års kirkeresk ... 1620 (B 184e).

¹⁸ LA Vib. Rodsteenseje. Forsk. sager 1646-1862 (G 333.14).

¹⁹ LA Vib. Århus bispearkiv. Kirkesyn 1700 ff. (C 3. 1166 ff.).

²⁰ Indb. 1971 samt NM korrespondancearkiv journ. nr. 956 og 1170/71.

²¹ LA Vib. Århus bispearkiv. Randlev-Bjerager. Div. dok. 1847-1914 (C 376.25).

²² LA Vib. Århus bispearkiv. Hads herredsbog (C 3.1104).

²³ Brudstykke af en granitgravsten er indsat over soklen på korets nordside.

²⁴ Partielle spor af hvid kalk på stenens overside synes ikke at kunne begrunde en eventuel formodning om, at blokkene er genanvendte.

²⁵ Kordørens bredde på ca. 235 cm udgør godt en trediedel af skibets indvendige bredde på 6,7 m.

²⁶ Jfr. R. Norberg: Ein romanisches Triumphbogenkapitell aus der Kirche von Ljungsarp in Vestergetland. Res mediaevalis. Archaeologica Lundensia III. Lund 1968, 237-45, rekonstruerer med sandsynlighed en søjledelt korbue, som han henfører til begyndelsen af 1200'erne. Tvedelte koråbninger, der kan være sekundære, men gennemgående synes at datere sig til perioden omkring år 1200 og ofte har en bred centralpille som bagvæg for et alter, er registreret i Tikøb og Uggeløse (DK. Frdb. s. 686 og 2007), på Øland (senest SvK. hæfte 170: Køpings kyrkor) og i Lund (A. Andrén: Den urbana scenen, Malmø 1985, s. 208-09).

Af skånske kirker med muret korskranke med dobbeltåbning nævner V. Koch i notebog fra 1890'erne (NM) Nymø og Øster Herrestad, jfr. C. G. Brunius: Skånes konsthistoria, Lund 1850, s. 225 og 165-66.

²⁷ Mackeprang: Døbefonte, s. 341, og Granitportaler, s. 217.

²⁸ Betragteren, der står på gulvet, vil neden for relieffet se undersidens slangeassocierende rankeslyng.

²⁹ Peder Holm 1922, som allerede Uldall i Årb-OldkHist. 1896, 225-27, fremfører, at korset udmarker personen, som derfor ikke kan være Eva, og

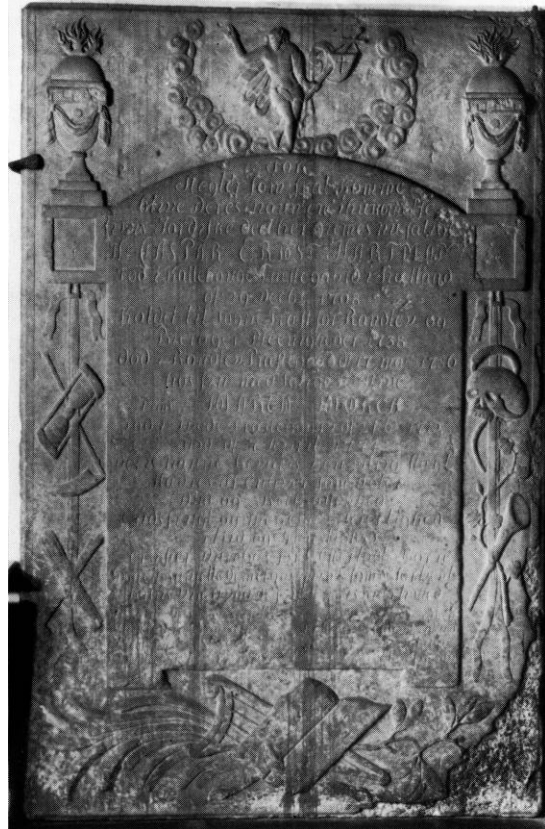

Fig. 38. Gravsten nr. 3, o. 1786, over sognepræst C. E. Hartman, †1786, og hustru Maren Mørch, †1774; sandsynligvis udført i billedhuggeren Jens Hiernøes værksted (s. 2486). LL fot. 1981. - *Tombstone no. 3, c. 1786, for parish priest C. E. Hartman, †1786, and his wife, Maren Mørch, †1774; probably made in the workshop of Jens Hiernøe, the sculptor.*

han anser navnet for fejlplaceret. Mackeprang (note 27) benævner personen under korset orant.

³⁰ Søren Kaspersen gør over for redaktionen gælden, at kvinden og manden i frisens nordre halvdel er påklædte og derfor ikke umiddelbart kan være identiske med Eva og Adam, som angivet ved indskriften. Han bemærker samtidig, at »Adam« i medfør af sin fodstilling vender sig imod den Korsfæstede. Disse omstændigheder peger på den Korsfæstede som frisens centrale motiv. Selvom kvinden da kunne være Maria, og dermed indirekte Eva, er det ikke umiddelbart indlysende, at midtfiguren i frisens søndre halvdel skulle være Johannes, ligesom der rejser sig andre identifikationsproblemer.

Efter afrensningen 1883 med efterfølgende cementpudsning samt udhugning og nypudsning 1974 er ethvert spor af eventuel bemaling såvel af frisene som af feltet mellem denne og buestykket forsvun-

Fig. 39. Kirkegårdsmonumenter over sognepræst Andreas Ostermann, †1838, og hustru A. M. Ostermann, †1827 (s. 2487). JJF fot. 1981. - *Churchyard monuments to the parish priest Andreas Ostermann, †1838, and his wife A. M. Ostermann, †1827.*

det.

³¹ Note 17. Nichen i korets østvæg er sandsynligvis ældre end alterflytningen.

³² Med tre jernbånd beklædt med egefjæl (vel i facaden) skulle korgavlen fastgøres til bjælken. Vistnok i

forbindelse med dette arbejde anvendtes ler, formentlig til reparation af taggavlene. På samme tid som gavlen søgtes sikret, flyttedes alteret og murede op imod korets østvæg, hvilket i mindre grad kan have virket destabiliserende på gavlmuren.

³³ LA Vib. Århus amts søndre provsti. Synsprot. 1817 ff. (C 30.1-2).

³⁴ NM 2. Korrespondanceark. Det overvejedes at opmure en tredje pille.

³⁵ Note 21. Usign. og udat. detailtegninger i LA Vib.

³⁶ Blot for Århusområdet kan f.eks. henvises til Grundfør (s. 1656), Trige (s. 1711), Elev (s. 1755), Vitten (s. 1790), Lading (s. 1850) og Skørring (s. 1929).

³⁷ DaAtl. IV, 248.

³⁸ Note 16. Udateret, lidt afvigende projekt, signeret H. Bruun i LA Vib.

³⁹ Tagspor på skibets facade.

⁴⁰ Uldall 1884 og note 15.

⁴¹ Den stod antagelig i våbenhuset, jfr. DK.Holbæk, s. 1211, note 18.

⁴² Stemple: V Kornerup Bang Silkeborg.

⁴³ Ifølge Einar V.Jensens indberetn. 1935.

⁴⁴ Jfr. Tang Kristensens optegnelser 1882, i NM 2. afd.

⁴⁵ Barbaras hånd med kalkens fod nyskåret ved restaureringen.

⁴⁶ Alle S'er i »Sanctus« er omvendt (dog ikke i midtskabets fodfelt); flere navne mangler endelser eller forkortelsestegn (muligvis uskelnelige ved restaureringen).

⁴⁷ Jfr. også tavlen fra Appuna i Östergötland, fra 1400'ernes 3. fjerdedel, med tilsvarende motiv, malet af en Vadstena-mester af nordtysk oprindelse (Monica Rydbeck, i Medieval Wooden Sculpture in Sweden IV, Stockholm 1975, s. 97 ff.).

⁴⁸ De tilhørende indskrifter stod hvide og gule på sort bund, men ved restaureringen foretrak man at afdække de oprindelige navneindskrifter, jfr. ovenfor.

⁴⁹ Bag på apostelfiguren Mattias står »I P I 1844« (indberetn. 1935).

⁵⁰ Da Bjerager fik ny altertavle, købte Randlev »en gammel altertavle« herfra, ifølge Randlevs rgsk. for 2 X 10 mk., ifølge Bjeragers for 5 dl. (note 17), uoverensstemmelser som kan være fremkommet ved, at de to kirkeværgere ved hver kirke førte særskilt regnskab.

⁵¹ HofmFund. 11,191 ff., der opregner ægteparrets gaver, bl.a. prædikestolen af Peder Jensen Kolding til Horsens, nu Vor Frelser kirke.

⁵² Under foden indsat en messingplade med stemplet »1892 I. Hald«, refererende til en reparation (note 16); i øvrigt repareret med messinglapper og lodninger flere steder.

⁵³ Også kaldet rødgoods, en kobberlegering.

⁵⁴ Indskriften har mange bogstavsammenskrivninger.

⁵⁵ Oprindelig fem hoveder, nu tre.

⁵⁶ P. Kr. Andersen foretog først en prøveafdækning af feltet med Markus. Feltet med Mattæus, nærmest

opgangen, var dårligst bevaret; Lukas hoved var dog også stærkt ødelagt. Restaureringen foretaget af Einar V.Jensen.

⁵⁷ Stik af Jacques de Gheyn efter Karel van Mander I, serien o. 1607 (Kobberstiksamlingen, mappe 96).

⁵⁸ Jfr. fot. 1904 i NM 2. afd.

⁵⁹ Zachariasen: Orgelfortegn.

⁶⁰ P. M. var født i Randlev sogn (note 12).

⁶¹ Før restaureringen opadrettet.

⁶² Aftræ er desuden bøgerne, flagrebåndene og vindrueklasen; hængestykkets englevingspidser, af fyrretræ, er en nyere rekonstruktion.

⁶³ Venligst oplyst af Inge Mejer Antonsen, NM 3. afd.

⁶⁴ I synsprotokollen 1851 (note 16) omtales et epitaf »16(53)«, måske et skåret? årstal på en nu forsvundet epitafiedel?

⁶⁵ Ifølge Danske Atlas IV,248 var Chresten Nielsen Krogstrup bondesøn fra Torrild sogn, gik i skole med sognepræst Jens Madsen Sparres børn i Randlev, blev efter hans død af sognemændene kaldet til sognepræst (afskrift af kaldsbrevet af 15. aug.1624 i herredsbogen 1661, (note 1)) og fik hans enke; »var en god og nidkær præst«.

⁶⁶ Kall 378,4°, i Kgl. Bibl.

⁶⁷ Bagsiderne delvis behandlet, idet der er gjort rede for hår og øvre dragtdele.

⁶⁸ Ifølge en 85-årig enkes (†1923) erindringer (note 12) fra tiden o. 1850 gik det store epitafs spids op gennem loftet; den øverste del forestillede Kristi korsfæstelse med soldaten, der stak ham i siden med et spyd.

⁶⁹ Arkitekten M. Borch blev viet i kirken, hvortil hans broder var sognepræst. Figurene senere solgt på Arne Bruun Rasmussens kunstauktion nr. 342, jfr. katalog 1976, nr. 310.

⁷⁰ Delene kort beskrevet af P. Kr. Andersen i indb. 1933. Deponeret på Odder museum siden 1943. - Fire stumper er fornylig fundet på kirkens loft: den ovenfor omtalte genembrudte blomst, to volutender, den ene med en vingspids inderst, samt en hånd hvorpå en due, tilsyneladende dydefiguren Håbets attribut. Denne sidste del synes ikke at have hørt til omtalte epitaf. Nu i NM.

⁷¹ Stenen har tidligere ligget som trappesten foran en gård i Neder Randlev; 1921 af ejeren J. Sørensen skænket til kirken.

⁷² Ifølge en skrivelse af 1972-316 i Odder museum var stenen oprindelig kileformet tildannet på undersiden, men en del af den øverste del blev afhugget ved tilpasningen til den sekundære placering som trappesten.

⁷³ Venligst meddelt af museumsinspektør Inger Tolstrup, Odder museum.

⁷⁴ Otto Norn, i Vejle amts årb. 1938, s. 168 ff. og s. 205.

SUMMARY

The small church at Randlev is a fairly well preserved building from about 1200. The facades are constructed of granite ashlar while field stones are used for the inner sides of the walls. The building's most noticeable detail is »the chancel arch tympanum«, which is unique for churches of the Middle Ages in Denmark. On the side facing the nave is an unsophisticated relief with six arcades, where Christ appears to be represented in various guises. It is possible that during the decades around 1500 vaulting was constructed in the chancel and a porch added in front of the north door. About 1830 the vaulting collapsed and in 1894 the porch was replaced by the present one. An earlier ridge-turret was superseded in 1891 by today's.

The church's Late Medieval triptych, presumably a work imported from North Ger-

many, was in 1619 moved from the Bjerager chapel-of-ease which had been given a new altarpiece. Its unusual predella painting depicts Christ with the five wise and the five foolish virgins of the parable. The pulpit and sounding-board are from the second quarter of the 17th century and related to that of Nølev, the same artist executing the paintings of the Evangelists on both pulpits. A sepulchral tablet for a priest was put up on the north wall of the chancel c. 1709. Two Virtues, carved in the workshop of Peder Jensen Kolding, have been preserved from an earlier sepulchral tablet dated c. 1650. From the earliest period of the church come the smooth Romanesque granite baptismal font (with new base) and two Romanesque tombstones, one of which, now in Odder museum, bears a majuscule inscription.

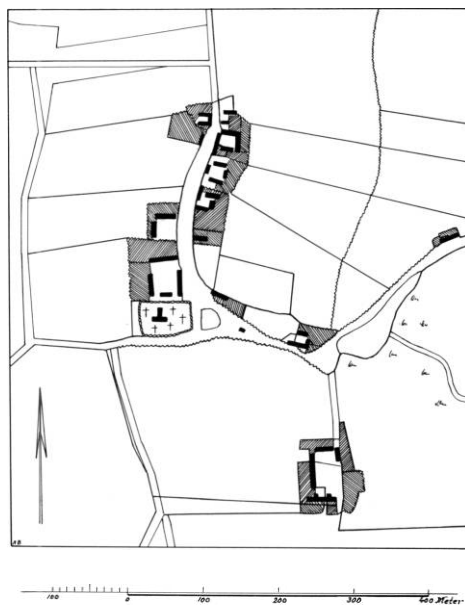

Fig. 40. Over Randlev 1:100000. Målt 1792 af Ludvig Wesenberg. - *Map of the village 1792.*